

พุทธทาสภิกขุกับการแนะแนวทางการดำเนินชีวิต

Buddhadhasa Bhikkhu and Guidance of the Ways to Makea Living

สมเจตน์ ผิวทองงาม

Somchat Phiutongnam

บทคัดย่อ

พุทธทาสภิกขุได้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่เพื่อนมนุษย์ในเรื่องของหน้าที่สำหรับเด็ก นักศึกษา ผู้สูงอายุ ครู ผู้พิพากษา นักการเมือง พระ และพุทธบริษัท สาระที่ชี้แนะคือ เรื่องการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา วิธีการที่ท่านใช้ในการแนะแนวทางการดำเนินชีวิตอยู่ในรูปแบบของการสอนด้วยคำพูด สอนด้วยการทำให้ดู อยู่ให้เห็น และสอนด้วยการแสดงความสุขให้ดู สำหรับวิธีการเผยแพร่ผลงานด้านแนะแนวทางการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย การเทศน์ / ปาฐกถาธรรม การใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ และสิ่งตีพิมพ์ รวมถึงสื่ออิเล็กทรอนิกส์

คำสำคัญ : พุทธทาสภิกขุ การแนะแนวทางการดำเนินชีวิต วิธีการเผยแพร่ผลงานท่าน
พุทธทาสภิกขุ

Abstract

Buddhadhasa Bhikkhu had guided the ways to make a living for fellow men in a matter of duty to children, students, elderly persons, teachers, judges, politicians, monks, and Buddhists. The main content is on education, economics, politics, and religion. The methods which

he used in guidance the ways to make a living were in the form of teaching by words, teaching by doing, giving examples and teaching by showing happiness. The methods for propagating his work on guidance of the ways to make a living which appeared in his teaching consisting of sermons, the use of many instruments and printed matter including electronic media.

Keyword : Buddhadasa Bhikkhu, Guidance the ways to make a living, the methods for propagating his works

บทนำ

ปัจจุบันเกิดวิกฤติต่าง ๆ ขึ้นอย่างมากมาย อาทิ วิกฤติทางการศึกษา วิกฤติทางเศรษฐกิจ วิกฤติทางการเมืองการปกครอง วิกฤติทางศาสนา ฯลฯ วิกฤติต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนทำให้บุคคลในสังคมเกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต มีความทุกข์อยู่ตลอดเวลา เช่น วิกฤติทางการศึกษา เมื่อคนฉลาดเก่งในทางวิชาความรู้และการประกอบอาชีพ ไม่มีธรรมะอยู่ในใจ มักเกิดความเห็นแก่ตัว เอารอดเอาเปรียบกัน ทำให้การศึกษาเป็นฝักฝ่ายของวัตถุนิยม อันส่งผลให้คนเป็นทาสวัตถุไปด้วย วิกฤติทางด้านการเมือง เมื่อระบบการเมืองเต็มไปด้วยนักการเมืองที่ไม่มีศีลธรรม เห็นแก่ตัว ทำให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชันและความเลวร้ายต่าง ๆ ตามมามากมาย หรือแม้แต่วิกฤติศาสนา เมื่อศาสนากลายเป็นเครื่องประดับเกียรติของพวกที่บูชาวัตถุนิยม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ให้ความสำคัญในเรื่องพุทธพาณิชย์มุ่งสร้างวัตถุ และสร้างวัตถุมงคลเพื่อความมั่งคั่งในทางด้านวัตถุ อีกทั้งเน้นหนักไปในเรื่องของพิธีกรรมที่สอดคล้องกับเรื่องเดรัจฉานวิชาแทนที่จะมุ่งเน้นไปที่การเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนเพื่ออบรมปลูกฝังและพัฒนาพุทธธรรมในห้วงอกงามในจิตใจของพุทธศาสนิกชนเพื่อความพ้นทุกข์ เป็นต้น วิกฤติเหล่านี้ถ้าวิเคราะห์ด้วยปัญญาอันถ่องแท้ก็จะเห็นความจริงได้ 3 ประการ คือ ประการที่หนึ่ง แท้จริงแล้วไม่ว่าจะมองในแง่มุมใดอย่างไร สาเหตุของวิกฤติเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นมาจากจิตใจที่มีความเห็นแก่ตัวของคนเป็นแรงผลักดันให้เกิดปัญหา ประการที่สอง แนวทางการแก้ไขวิกฤติตั้งที่ว่าได้นั้น จะต้องให้

ความสำคัญกับการศึกษาที่สมบูรณ์แบบ เป็นการศึกษาที่เน้นในเรื่องศีลธรรม เพื่อช่วยยกระดับและพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ให้สูงขึ้น อันเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาที่ถูกต้องอย่างแท้จริง และประการสุดท้าย คำสอนของพุทธศาสนิกชนนั้นเป็นคำสอนที่ควรนำมาใช้เป็นแนวทางมากที่สุดเพราะเป็นคำสอนที่เน้นด้านการพัฒนาทางจิตใจของมนุษย์และการศึกษาที่สมบูรณ์แบบเพื่อการดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุขดังที่ประเวศ วะสี (2553 : 35) ได้สรุปไว้ว่า คำสอนธรรมะที่พ้นตัวตนของพุทธศาสนิกชนสมัยนี้ที่จะพามนุษย์ผู้ต้องการเข้าถึงธรรมให้พ้นความเป็นตัวตน เพื่อให้พ้นวิกฤตชีวิต วิกฤตสังคม วิกฤตสิ่งแวดล้อม วิกฤตการเมือง หรือสรรพวิกฤต

พุทธศาสนิกชนได้รับการยกย่องว่า เป็นนักปฏิรูปคำสอนในพระพุทธานุชาที่มีชื่อเสียง ท่านได้ก่อตั้งสวนโมกขพลารามขึ้นมาเพื่อใช้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและเผยแผ่พระพุทธานุชาโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อช่วยเหลือมนุษย์ให้พ้นจากทุกข์ ผลงานที่เป็นคำสอนด้านการแนะแนวทางการดำเนินชีวิตของท่านนั้นสามารถนำไปใช้ในการช่วยให้สังคมมีความสุข เช่น หนังสือชุดธรรมโฆษณ ซึ่งรวบรวมการเทศน์และการบรรยายของท่านไว้กว่า 50 เล่ม ได้พูดถึงปัญหาของมนุษย์ การศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา รวมทั้งแนะแนวทางและวิธีการแก้ปัญหาไว้อย่างสมบูรณ์ และสิ่งที่ท่านเน้นในการสอนเพื่อแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตนั้นเป็นเรื่องของแก่นพุทธศาสนาเพื่อให้นำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและปัญหาสังคม ท่านได้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่คนทุกระดับในสังคมโดยใช้วิธีการแนะแนว 3 ประการคือ (1) แนะนำด้วยคำพูด (2) แนะนำด้วยการทำให้ดู อยู่ให้เห็น และ (3) แนะนำด้วยการแสดงความสุขให้ดู อีกทั้งวิธีการเผยแพร่การแนะแนวการดำเนินชีวิตที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของท่านนั้น ท่านก็ใช้หลากหลายวิธีการ เช่น ใช้โรงมหรสพทางวิญญาณเป็นสื่อศิลปะเพื่อเป็นเครื่องมือในการแนะแนวและการเผยแพร่พระพุทธานุชาที่ทันสมัย ทำให้สามารถดึงดูดคนทุกระดับให้เข้าวัดและสนใจธรรมะเพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติในชีวิตของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

พุทธศาสนิกชนตั้งความปรารถนาว่า จะเป็นทาสของพระพุทเจ้าตลอดไป ท่านจึงทำงานรับใช้พระพุทเจ้าโดยได้ศึกษาค้นคว้าฝึกฝนพัฒนาตัวเองเพื่อพ้นจากความทุกข์และช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ด้วยการสั่งสอนแนะนำให้เพื่อนมนุษย์ผู้ธรรมะ มีธรรมะ ใช้ธรรมะ และได้รับผลจากธรรมะ ตามสัดส่วนแห่งกำลังสติปัญญาความสามารถของแต่ละคน มีความประพฤติปฏิบัติถูกต้องทั้งในส่วนปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ จนสามารถดับ

ความทุกข์ได้จริง หมดความเห็นแก่ตัว เกิดสัมมาทิฐิสูงสุดในการดำเนินชีวิต ท่านเป็นผู้ริเริ่มที่จะทำความเข้าใจในหลักพุทธธรรมในระดับที่สามารถนำมาใช้ได้จริง แก้ปัญหาได้จริงท่ามกลางวิกฤติทางด้านศีลธรรมที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นสาเหตุแห่งนานาปัญหา ท่านตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะวางรากฐานสันติสุขระดับบุคคลและสันติภาพของมนุษยชาติในฐานะผู้พยายามใช้หลักศาสนธรรมมาเป็นทั้งเครื่องมือ แนวทาง และเป้าหมายอย่างเป็นทางการเพื่อแก้ไขวิกฤตการณ์ของมนุษยชาติ กล่าวได้ว่า บทบาทการทำหน้าที่ของท่านนั้นล้วนมีเป้าหมายเพื่อความอยู่รอดของมนุษยชาติ (พุทธทาสภิกขุ, 2541 : คำนำ)

พุทธทาสภิกขุมองเห็นปัญหาในการดำเนินชีวิตของคนว่า คนในสังคมปัจจุบันมีปัญหา (ทุกข์) อยู่ 2 ประการ คือ ปัญหาที่แก้ได้ซึ่งเป็นปัญหาทางวัตถุ เมื่อเกิดขึ้นกับบุคคลใด สามารถใช้ความรู้ที่ศึกษามาแก้ปัญหา และปัญหาอีกประการหนึ่ง คือ ปัญหาทางจิตใจหรือปัญหาทางจิตวิญญาณที่เงินทองชื่อเสียงอำนาจไม่สามารถแก้ปัญหาได้ สังคมปัจจุบันกำลังประสบปัญหาทางจิตใจมาก เนื่องจากสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว จึงยากต่อการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างไปจากเดิมได้ เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นกับชีวิต ผู้ประสบปัญหาจึงคิดและหาทางออกจากปัญหาต่าง ๆ ด้วยวิธีที่ไม่ถูกต้อง เช่น การหันหน้าพึ่งยาเสพติด ทำผิดกฎหมาย การฆ่าตัวตาย เป็นต้น ซึ่งการแก้ปัญหาต่าง ๆ ด้วยวิธีการดังกล่าว เป็นเพราะการไม่เข้าใจในหลักธรรม ไม่ได้นำธรรมะมาใช้ในการดำเนินชีวิต สิ่งเหล่านี้จึงเป็นคำตอบของคำถามที่ว่าทำไมพุทธทาสภิกขุจึงสนใจและให้ความสำคัญกับการปฏิบัติธรรม (จิราพร คงเหล่, 2541 : 29) ตลอดชีวิตของท่านจึงมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลือและหาแนวทางการแก้ปัญหาของคนในสังคมตามปณิธาน 3 ข้อ ของท่านที่ได้ตั้งไว้ โดยพยายามช่วยแนะช่วยดึงเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกให้เข้าถึงหัวใจของศาสนา ช่วยทำความเข้าใจอันดีในระหว่างศาสนิกชนของศาสนาทุกศาสนาในโลก และช่วยดึงเพื่อนมนุษย์ร่วมโลกให้พ้นจากอำนาจของวัตถุนิยม

พุทธทาสภิกขุมีจุดมุ่งหมายในการแนะแนวทางการดำเนินชีวิตเพื่อช่วยเหลือให้มนุษย์สามารถฝึกฝนพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง บรรลุประโยชน์ที่เป็นส่วนจุดมุ่งหมายของชีวิตทั้งสามระดับ คือ ระดับที่ 1 ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือที่ภิกษุธัมมิกัตถ์ ประโยชน์ซึ่งเกิดจากการแนะนำให้มีการศึกษาที่ถูกต้องอันจะนำไปสู่ความประพฤติที่ดีมีคุณธรรม เป็นที่ต้องการของสังคม เช่น เป็นคนมีความขยันหมั่นเพียร ประกอบสัมมาอาชีพ ระดับที่ 2 ประโยชน์เบื้องหน้า หรือสัมปรายิกัตถ์ประโยชน์ซึ่งเกิดจากการแนะนำให้เกิด

การฝึกฝนพัฒนาตนเองเพื่อเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์แบบตามหลักพระพุทธศาสนา กล่าวคือ มีศรัทธา มีศีล มีการเสียสละและมีปัญญาถึงพร้อม เป็นที่พึ่งของตนเองและคนอื่นได้ และระดับที่ 3 ประโยชน์สูงสุด หรือปรมัตถประโยชน์ซึ่งเกิดจากการแนะแนวเพื่อฝึกฝนให้เกิดการพัฒนาให้ถึงระดับขั้นของปัญญาสูงสุด จนสามารถบรรลุประโยชน์ที่เป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดของชีวิตได้ มีชีวิตปลอดภัย โปร่ง โล่ง เบาสบายและเป็นอิสระจากกิเลสทั้งปวง มีวิถีชีวิตที่สะอาด สว่าง สงบและเข้าถึงพระนิพพานได้

พุทธศาสนิกชนได้ชี้แนะและแนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่บุคคลประเภทต่าง ๆ ทุกเพศทุกวัย และทุกวงการ ธรรมะที่สอนเพื่อการแนะแนวทางการดำเนินชีวิตมีทั้งในระดับศีลธรรม และปรมัตถธรรมที่ลึกซึ้งโดยท่านเป็นผู้พยายามเปิดเผยสิ่งที่มีประโยชน์สูงสุดในพระพุทธศาสนา นั่นคือ นิพพานสำหรับทุกคน ชักชวนให้ทุกคนปฏิบัติให้ได้รับผลในชีวิตที่ยังเป็นอยู่นี้โดยพยายามอธิบายแล้วอธิบายอีก แยกแยะชี้แจงทำให้เข้าใจโดยประจักษ์ได้ (สุวรรณา เหลืองชลธาร. 2543 : 72 - 73) จึงเห็นได้ว่า ในการแนะแนวทางการดำเนินชีวิตนั้น พุทธศาสนิกชนมุ่งให้ทุกคนเห็นความสำคัญของธรรมะ เพราะท่านเชื่อว่า ธรรมะเท่านั้นเป็นเครื่องช่วยโลก ที่ใช้ได้กับทุกระบบ ทั้งกฎหมาย การเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น อันเป็นไปเพื่อการสร้างสรรค์สังคมมนุษย์ในทุกระดับให้เกิดความสงบสุขและสันติภาพได้อย่างแท้จริง

การแนะแนวทางการดำเนินชีวิตที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของพุทธศาสนิกชน

เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปว่า พุทธศาสนิกชนเป็นต้นแบบในการช่วยเหลือสังคมเกี่ยวกับปัญหาด้านจิตวิญญาณ และส่งเสริมการปฏิบัติธรรมของบุคคลทั่วไปอย่างจริงจังเพื่อให้สามารถนำธรรมะไปประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตได้ บทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งของท่านในการช่วยเหลือบุคคลในสังคมให้ดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขนั้นปรากฏในคำสอน ในเรื่องหน้าที่ของบุคคลทุกระดับ ได้แก่ เด็ก นักศึกษา ผู้สูงอายุ ครู ผู้พิพากษาหรือตุลาการ นักการเมือง พระและพุทธบริษัท และในเรื่องของการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา การแนะแนวทางการดำเนินชีวิตในเรื่องต่างๆ ดังกล่าวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ด้านหน้าที่ของบุคคล

พุทธศาสนิกชนกล่าวว่า ธรรมะ คือ หน้าที่ หน้าที่ คือ ธรรมะ ฉะนั้นทุกคนต้องมีธรรมะเป็นชีวิต มีชีวิตเป็นธรรมะแล้วก็จะเกิดความพอใจที่จะมีธรรมะ เพราะธรรมะเป็น

เครื่องช่วยให้อชีวิตรอด และคนที่มีความดีโดยแท้จริงนั้น คือ คนที่ทำงานสนุก ทำหน้าที่สนุก ไม่ใช่คนเกียจคร้าน คนที่ทำหน้าที่ของตนและหน้าที่ส่วนรวมได้อย่างถูกต้อง เป็นไปตามกฎธรรมชาติก็ได้ชื่อว่ามีธรรมะซึ่งจะก่อให้เกิดความสุขทั้งแก่ตนเองและเพื่อนมนุษย์ ดังนั้นในการทำหน้าที่ต่าง ๆ ของบุคคลไม่ว่าจะอยู่ในที่ใดก็ตาม ถ้าทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องและสมบูรณ์แบบที่เรียกว่า เป็นการศึกษาปฏิบัติธรรมนั่นเอง เช่น เมื่อทำงานที่บริษัท โรงเรียน เป็นต้น บริษัท โรงเรียนก็กลายเป็นวัด คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมด้วยกันไปในตัว ทำให้เกิดบุญกุศลขึ้นมาอย่างแท้จริงนี้ เรียกว่า วัดอยู่ที่ทำงาน

อีกประการหนึ่ง พุทธทาสภิกขุ (2514 : 245) กล่าวว่า หน้าที่นั้นแหละ คือ การงานทั้งหมด ถ้าเรียกให้ดี หน้าที่ คือ ธรรมะ หรือการปฏิบัติธรรมอยู่ตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ต้องทำให้ดี การทำงานนั้น คือ การปฏิบัติธรรม กล่าวคือ คนทำงานเพื่อให้ร่างกายแข็งแรง ทำงานเพื่อสละความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นรากฐานที่ดีที่สุดของการปฏิบัติธรรม เพื่อทำลายตัวเอง ของกู และทำงานเพื่อต่อสู้กับกิเลส ครอบงำด้วยกู - ของกู ทุกแบบทุกอย่าง ทุกวิถีทาง ทุกแห่งทุกมุม นั่นคือ เป็นการศึกษาเรื่องตัวเอง - ของกู และเรื่องทำลายตัวเอง - ของกู ซึ่งถือว่า เป็นตัวปฏิบัติแท้

ดังนั้น พุทธทาสภิกขุ (2549 : 222) จึงแนะนำให้ทุกคนทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่ซึ่งเป็นกฎของธรรมชาติ เพราะธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งที่มีชีวิตนั้นมีหน้าที่ ฉะนั้นต้องทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ อย่าทำหน้าที่เพื่อเงินและเอามาซื้อหาเหยื่อของกิเลสตัณหา อย่าทำหน้าที่เพื่อกิเลสตัณหา คือ อยากรับจ้างกิเลสตัณหา ให้ทำหน้าที่ของมนุษย์เพื่อความ เป็นมนุษย์แล้วจึงจะสามารถปลดเปลื้องความทุกข์ทั้งส่วนตัวและส่วนผู้อื่นได้ บุคคลใดทำหน้าที่ของความเป็นมนุษย์เพื่อความ เป็นมนุษย์เรียกว่า มนุษย์ที่ดีที่สุด ส่วนบุคคลใดทำหน้าที่เพื่อตัวเอง - ของกูนี้ยังเป็นมนุษย์ไม่ถูกต้อง

ในเรื่องของหน้าที่ที่กล่าวมานี้ พุทธทาสภิกขุได้แนะนำทางให้แก่คนทุกระดับ คือ เด็ก นักศึกษา ผู้สูงอายุ ผู้พิพากษา นักการเมือง พระและพุทธบริษัท

เด็ก

พุทธทาสภิกขุให้ความสำคัญกับเด็กเป็นอย่างมาก ท่านเชื่อว่า “เด็ก ๆ ทั้งหลาย (เยาวชน) เป็นผู้สร้างโลกในอนาคต” ผลงานด้านปาฐกถาธรรมและการเขียนวรรณกรรมของท่านพูดถึงเรื่องเกี่ยวกับเยาวชนไว้มากมาย เช่น ชุดธรรมโฆษณ์ ชุดเยาวชนกับศีลธรรม

ซึ่งพูดเกี่ยวกับเรื่องของเยาวชนล้วน ๆ โดยกล่าวถึงปัญหาของเยาวชน ความสำคัญของเยาวชน การสร้างเยาวชนในปัจจุบัน และศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับเยาวชน เป็นต้น ท่านได้พูดถึงเยาวชนในทุกมิติทั้งในสภาพปัญหาความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับเยาวชนตลอดจนการแนะนำถึงสิ่งที่ควรนำมาใช้เพื่อพัฒนาเยาวชนให้มีความสมบูรณ์แบบ นั่นคือ เรื่องศีลธรรม

พุทธศาสนิกชนกล่าวถึงสภาพปัญหาของเด็กไว้ว่า ปัญหาของเด็ก คือ เด็กยังรู้จักตัวเองน้อยเกินไป กล่าวคือ ไม่รู้ว่าชีวิตของตนเองมาจากใคร เป็นต้น และเมื่อรู้จักตัวเองน้อยเกินไปซึ่งแม้แต่บุญคุณของพ่อแม่ก็ไม่รู้จัก แล้วจะรู้จักตัวเองได้อย่างไร ปัญหาเหล่านี้ล้วนมีสาเหตุมาจากสาเหตุหลัก ๆ 3 ประการ คือ (1) เยาวชนไม่ได้รับสิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง (2) เยาวชนไม่ได้รับการศึกษาอบรมที่ถูกต้อง และ (3) เยาวชนไม่ได้รับความร่วมมือหรือโอกาสที่ถูกต้อง ดังนั้น ในการแนะนำทางการดำเนินชีวิตที่ดีสำหรับเด็กนั้น พุทธศาสนิกชน (2552 - 2553 : 97 - 102) จึงเน้นหนักในเรื่องของการมีศีลธรรม โดยเชื่อว่า ศีลธรรมเป็นหัวใจของศาสนาทุกศาสนาในโลกที่เหมาะสมแก่พวกเขาเด็กที่จะร่วมกันสร้างโลก ศีลธรรมสำหรับให้เด็กประพฤติปฏิบัติตามแล้วจะเกิดเป็นผลดีแก่เด็กสามารถสรุปได้ 3 ประการ คือ (1) รักผู้อื่น เพราะการรักผู้อื่นจะทำให้หมดความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นสิ่งเลวร้ายในการทำลายโลก โลกกำลังเลวร้าย มีแต่ความเห็นแก่ตัวของแต่ละคน (2) การบังคับจิตใจของตน คือ บังคับความรู้สึก ควบคุมความรู้สึกของตน ไม่ให้เกิดความโลภ ความโกรธและความใคร่กำหนด ถ้าคนบังคับจิตใจ หรือบังคับตัวเองได้ก็จะไม่เกิดสิ่งเลวร้าย จะมีแต่ความงดงาม ความถูกต้อง ความเป็นระเบียบเรียบร้อยซึ่งเป็นลักษณะแห่งโลกพระศรีอาริยมตไตรย และ (3) ให้เด็กถือหลักว่า การทำงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรม คำว่า ธรรมนั้นหมายถึง หน้าที่ของมนุษย์ มนุษย์มีหน้าที่ หน้าที่นั้นมีอยู่ตามธรรมชาติ มีหน้าที่รักษาตัวเองให้รอด และมีหน้าที่ทำตัวเองให้เจริญสูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุดที่มนุษย์ควรจะทำได้ เมื่อเราทำหน้าที่ ก็คือ การปฏิบัติธรรม ทำให้มีธรรมะในตัวทำให้ยกมือไหว้ตัวเองได้

นอกจากที่กล่าวแล้ว พุทธศาสนิกชน (2537 : 29) ยังได้แนะนำในเรื่องการแก้ปัญหาวัยรุ่นให้หมดไป โดยแนะนำให้วัยรุ่นบังคับตัวเองให้มีศีลจะ คือ จริใจที่จะทำได้ มีหมะ คือ บังคับตัวเองให้ทำได้ดี มีขันติ คือ อดทนเมื่อจะต้องอดทนทำดี และมีจาคะ คือ ละสิ่งเลว ๆ ออกไปเสียจากตัวเอง ถ้าวัยรุ่นบังคับตัวเองได้ ก็จะมีคติทั้ง 5 อย่าง คือ เป็นลูกที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นสาวกที่ดีของพระพุทธเจ้า แต่ถ้าวัยรุ่นบังคับตัวเองไม่ได้ ดีทั้ง 5 อย่างดังกล่าวก็จะไม่เกิดขึ้น

นักศึกษา

พุทธทาสภิกขุ (2521 : 56 - 57) ได้แนะนำหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของนักศึกษาไว้ว่า ชีวิตนักศึกษาที่แท้จริงจะต้องเป็นไปในลักษณะที่ใกล้ชิดบรมธรรมยิ่งขึ้น คือ ให้เป็นตัวของตัวเองโดยธรรม ไม่ใช่เป็นโดยกิเลส โดยมานะทิฐิ หรือเป็นตัวของความละเมอเพื่อฝันไปตามความนิยมของชาวโลก หรือของแผนการศึกษาของชาวโลกที่หลับตาเดินไปไหนก็ไม่รู้ ไม่ไปสู่จุดบรมธรรม

ชีวิตประจำวันของนักศึกษาจะต้องเติมเต็มอยู่ด้วยการศึกษา 4 อย่าง คือ พุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา และหัตถศึกษา และจะต้องถูกต้องด้วย อย่างเช่น เรื่องพุทธิศึกษา วิชาอาชีวะเป็นพุทธิศึกษา ให้พุทธิศึกษาเป็นแสงสว่างของชีวิตตลอดชีวิตจึงจะถูกต้อง และความถูกต้องนั้นต้องอยู่ในรูปของระบบหนึ่งที่เรียกว่า กินอยู่อย่างต่ำ (Plain Living) และมุ่งกระทำอย่างสูง (High Thinking) คำว่า กินอยู่อย่างต่ำ หมายถึง กินอยู่พอดี เช่น กินข้าวจานแฉะ อาบน้ำในคู เป็นต้น การกินอยู่อย่างต่ำอย่างง่ายนี้ เพื่อไม่ให้โอกาสแก่กิเลสตนเอง ส่วนคำว่า มุ่งกระทำอย่างสูงนั้นหมายถึง มุ่งหมายสูง มุ่งถึงบรมธรรม บรมธรรมเป็นสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ คือ หหมดตัวกู ไม่มีตัวกู เมื่อหมดตัวกูแล้วก็จะทำอะไรได้ทุกอย่างที่เป็นบรมธรรม มีความสุขเต็มที่ มีความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์ ซึ่งทำหน้าที่เพียงเพื่อหน้าที่และสุดท้ายมีความรักสากลได้จริง (พุทธทาสภิกขุ. 2521 : 66 - 69) ดังนั้น นักศึกษาในมหาวิทยาลัยจะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ แล้วหน้าที่นี้ก็ต้องเป็นความถูกต้อง บริสุทธิ์ ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว การศึกษาจึงต้องเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง ให้มีพุทธิปัญญาที่ถูกต้อง จริยศึกษาที่ถูกต้อง พลศึกษาที่ถูกต้อง หัตถศึกษาที่ถูกต้อง นั่นคือ หน้าที่ ทุกคนมีหน้าที่แต่เพียงทำหน้าที่ให้ถูกต้อง สิ่งต่าง ๆ ก็จะเป็นไปเอง แล้วก็ไม่ต้องทำต่อไปเพื่อให้ได้สิ่งสูงสุด ไม่ใช่ทำทุกอย่างเพื่อเงินแล้วเอาเงินมาหาความสุขทางเนื้อทางหนัง เหมือนความใฝ่ฝันของคนหนุ่มสาวสมัยนี้ ทั้งที่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยหรือไม่เป็นนิสิตมหาวิทยาลัยก็ตาม เพราะถูกการศึกษาของโลกแบบผิด ๆ ชักจูงไปผิด ๆ จึงกลายเป็นผู้บูชาในเรื่องของวัตถุนิยม (พุทธทาสภิกขุ. 2515 : 147)

ผู้สูงอายุ

พุทธทาสภิกขุได้แนะนำทางในการดำเนินชีวิตสำหรับผู้สูงอายุไว้สรุปได้ 3 ประการ ดังนี้

ประการที่ 1 ผู้สูงอายุต้องเห็นความเป็นเช่นนั้นเองแล้วจะพบความสงบในชีวิต การเห็นเช่นนั้น คือ เห็นสิ่งสูงสุด เรียกว่า สูงจนเกิดจิตไม่หวั่นไหว ถ้าผู้สูงอายุจริงจะต้องเห็นเช่นนั้นเอง ความเจ็บป่วยก็เช่นนั้นเอง ความแก่ก็เช่นนั้นเอง ความตายก็เช่นนั้นเอง หรือกินยารักษาหายก็เช่นนั้นเอง ยานี้ก็เช่นนั้นเองเหมือนกัน การเห็นเช่นนั้น เป็นการเห็นสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา สุขญตาอะไรก็ตาม รวมเป็นการเห็นเช่นนั้น ดังนั้น ถ้าเป็นผู้สูงอายุแท้จริงตามความหมายในพุทธศาสนา ก็จะต้องเห็นอนิจจังมากขึ้น เห็นทุกขังมากขึ้น เห็นตถตามากขึ้น จนเป็นผู้คนที่ ไม่หวั่นไหว ไม่เปลี่ยนแปลง และไม่มีความรู้สึกชนิดที่ยินดียินร้าย (พุทธศาสนิกฯ. 2549 : 22 - 29)

ประการที่ 2 ผู้สูงอายุจะต้องทำหน้าที่ให้ถูกต้องแล้วจะพบความสุข ไม่ว่าจะทำอะไรก็ตาม เช่น ล้างหน้า แปรงฟัน อาบน้ำ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ กินข้าว ล้างจาน ต้องมีสติสัมปชัญญะอยู่ทุกขณะ ทำให้ดีที่สุด ทำให้ถูกต้องในหน้าที่นั้น ๆ แล้วเกิดความพอใจในสิ่งที่ทำในที่สุดก็จะเป็นสุขตามมา (พุทธศาสนิกฯ. 2549 : 42)

ประการที่ 3 ในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท ผู้สูงอายุจะต้องยึดถือพุทธศาสตร์ให้มากขึ้น มีสติปัญญา รู้เรื่องหน้าที่ รู้ธรรมะอย่างถูกต้อง มีการคิด การพูด และการกระทำที่ถูกต้อง และเชื่อถือโศกศาสตร์น้อยลง จึงจะเรียกว่า ผู้สูงอายุอย่างแท้จริง (พุทธศาสนิกฯ. 2549 : 52 - 53)

ผู้พิพากษาหรือตุลาการ

พุทธศาสนิกฯได้ให้คุณค่าอาชีพของผู้พิพากษาหรือตุลาการไว้อย่างสูงยิ่งโดยกล่าวยกย่องว่า “เป็นปูชนียบุคคล” เพราะเป็นผู้รักษาความถูกต้อง ความยุติธรรมของโลก ดังนั้น พุทธศาสนิกฯ (2542 : 234 - 235) จึงแนะแนวทางให้ผู้พิพากษาหรือตุลาการยึดหลักในการปฏิบัติหน้าที่ไว้ว่า “การที่คนเราปฏิบัติหน้าที่ หรือประกอบอาชีพอย่างหนึ่งซึ่งมีอุดมคติสูงอยู่อย่างสุดความสามารถนั้น นับว่า เป็นการประพฤดิธรรมอย่างเต็มที่ อย่างหนึ่งอยู่ในตัว อาชีพตุลาการนั้นเป็นอาชีพที่กล่าวได้ว่า มีอุดมคติสูง เป็นโอกาสแห่งการประพฤดิธรรมชั้นสูงพร้อมกันไปในตัว เราควรจะยกอุดมคติขึ้นเป็นที่ตั้ง ในการประกอบอาชีพการงาน ไม่ควรถืออย่างที่คนบางจำพวกถือว่า อุดมคตินั้นซื้อกินไม่ได้ ส่วนวัตถุ เช่น เงินทอง เป็นต้นนั้น ยังซื้ออะไรกินได้ เงินทองซื้ออะไรกินได้ก็จริง แต่ก็กันไปเพียงเพื่อประโยชน์ในทางกาย ซึ่งในเรื่องของกายนี้ถ้าปล่อยมากเกินไปก็จะกลายเป็นเรื่องของกิเลส

ค้นหาไปโดยไม่รู้สึก ฉะนั้น จึงต้องเห็นยวรั้งไว้ด้วยเรื่องของฝ่ายใจคือ อุดมคติที่ตีงามที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจให้ประกอบหน้าที่ของตนอย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์งดงาม เป็นการประพฤติธรรมเพื่อทำความพ้นทุกข์อย่างสูงสุดพร้อมกันไปในตัว เราจะต้องควบคุมกิเลสหรือบรรเทากิเลสพร้อมกันไปในตัว ในขณะที่เราจะต้องประกอบอาชีพ หรือปฏิบัติหน้าที่ของเราให้บริสุทธิ์ผุดผ่อง” ตุลากการผู้ที่พยายามรักษาอุดมคติไว้ประจำใจอยู่เสมอ นั้น ย่อมจะมีเจตนาบริสุทธิ์ผุดผ่องในการที่จะรักษาธรรมของโลก ไม่มีเจตนาที่จะทำให้ใครลำบาก หรือแกล้งทำใครให้เสียชีวิต อีกทั้งยังประกอบไปด้วยพรหมวิหารธรรมข้อสุดท้ายอีกด้วย ได้แก่ อุเบกขา คือ มีความวางเฉย ในเมื่อช่วยอะไรไม่ได้ จะต้องวางเฉยในกรณีที่สัตว์จะต้องเป็นไปตามกรรม เมื่อประกอบด้วยพรหมวิหารข้อนี้และมีอุดมคติแห่งบุคคลผู้รักษาธรรมของโลกด้วยแล้ว เจตนาย่อมบริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีบาป ไม่มีกรรมเพราะการสั่งบังคับคดี ทั้งจะเป็นการตั้งตนอยู่ในฐานะปุชนียบุคคลของโลกได้ด้วย (พุทธทาสภิกขุ. 2542 : 251 - 252)

ดังนั้น ตุลากการจะต้องพยายามเป็นผู้ที่บริสุทธิ์บริบูรณ์ด้วยการไม่ตกอยู่ภายใต้ลำเอียงหรืออคติ 4 โดยการละการลึงเลในทางฝ่ายข้างดี ละการลึงเลในการจะละความชั่ว ละการลึงเลในการที่จะบำเพ็ญความดี เป็นผู้ที่ไม่มีความสงสัยในระเบียบปฏิบัติสำหรับการบรรลุถึงความดี เป็นต้น และเป็นผู้ที่ไม่มุ่งงายไปตามความยึดถือต่าง ๆ โดยไร้เหตุผล เมื่อเป็นเช่นนี้ การไม่เห็นแก่ตัว ย่อมจะป้องกันฉันทาคติหรือโทสาคติเสียได้ ความไม่มุ่งงาย ย่อมจะป้องกันภยาคติ ความลำเอียงเพราะกลัว หรือ โมหาคติ ลำเอียงเพราะความไม่รู้ ความโง่เขลาได้ (พุทธทาสภิกขุ. 2542 : 241) อีกทั้งในการปฏิบัติหน้าที่นั้น ตุลากการจะต้องมีปัญญา มีสติสัมปชัญญะ มีสังขะ หรือความจริงใจ มีทมะ หรือความบังคับตนเอง มีขันติ หรือการอดกลั้นอดทน อดได้คอยได้ และมีจาคะ คือ บริจาคสิ่งซึ่งเป็นข้าศึกศัตรูออกไป ๆ อยู่เป็นประจำจากใจของตน ถ้าทำได้อย่างนี้แล้ว จึงเรียกได้ว่าเป็นผู้มีธรรมะ และธรรมะจะคุ้มครองไม่ให้ความทุกข์เดือดร้อนหม่นหมอง (พุทธทาสภิกขุ. 2544 : 242)

นักการเมือง

การแนะนำแนวทางดำเนินชีวิตสำหรับนักการเมืองนั้น พุทธทาสภิกขุได้ยกตัวอย่างพระพุทธเจ้าว่า “เป็นนักการเมืองชั้นสุดยอด” เพราะพระพุทธองค์ทรงมุ่งหมายทรงพยายามอย่างยิ่งในอันที่จะจัดโลกให้มีความผาสุกโดยไม่ต้องใช้อำนาจ พระองค์

พยายามทำเรื่องการเมืองให้เกิดสันติสุขสันติภาพแก่คนทั้งหมดโดยไม่ต้องใช้อำนาจ พระองค์ทรงบอก ทรงชี้ทางอยู่ตลอดเวลา คือ พยายามทำบ้านเมืองทุก ๆ ที่ให้เกิดสันติภาพ โดยไม่ต้องขัดแย้งกับใคร ดังนั้น พุทธศาสนิก (2548 : 49) จึงได้แนะนำแนวหลักประพจน์ ปฏิบัติสำหรับนักการเมืองไว้ว่า “ขอให้แก่นักการเมืองทั้งหลายในโลกนี้ มองเห็นธรรมะในฐานะเป็นลัทธิการเมือง หรือมองเห็นลัทธิการเมืองนั้นว่า เป็นตัวธรรมะโดยแท้จริง แล้วเราก็จะมีธรรมะเป็นเครื่องคุ้มครองโลก ธรรมะซึ่งจะขจัดกิเลสอันเป็นดั่งยาเสพติดทั้งหลายเสียได้นั้น ก็จะมาเป็นเครื่องคุ้มครองโลก เพราะธรรมะที่เป็นการเมืองนั้น จะทำให้โลกพ้นจากกิเลสความชั่วร้าย ความเลวทราม ความเห็นแก่ตัวกู - ของกูโดยส่วนเดียวนั้น ออกไปเสียได้” และในการเป็นนักการเมืองที่ดีนั้น ถ้านักการเมืองเป็นนักการเมืองที่มีอติมมยตา เขาก็เป็นสัตบุรุษ สภาก็เป็นสภา เพราะมีสัตบุรุษมานั่งกันเต็มสภา ผู้ที่มีความคงที่อยู่ในความถูกต้องเรียกว่า อติมมยตา ก็ทำหน้าที่ตรงไปตรงมา ตามธรรมชาติ นิสสัยสันดานก็เป็นอย่างนั้น คือมีปกติวิสัย ปิดทองหลังพระ ไม่อยากเอาหน้าเอาตา และไม่กระทบกระทั่งใคร ถ้าเขาอยากตี อยากเด่น อยากโด่ง อยากดัง ก็เกิดการกระทบรอบด้าน ดังนั้น ทุกคนที่เป็นนักการเมือง ต้องสมัครเป็นผู้ปิดทองหลังพระ อธิษฐานจิตเป็นผู้ปิดทองหลังพระ ไม่มีความเห็นแก่ตัว รักที่จะปิดทองหลังพระ ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ความถูกต้อง หรือเห็นแก่ผู้อื่น (พุทธศาสนิก. 2544 : 51)

นอกจากนี้ พุทธศาสนิก (2547 : 269) ยังได้แนะนำธรรมะสำหรับรู้และสำหรับปฏิบัติให้แก่แก่นักการเมืองไว้ดังนี้

1. นักการเมืองต้องมีสิ่งที่เรียกว่า ธรรม ธรรมในลักษณะที่เป็นการเมือง เป็นธรรมะบริสุทธิ์ เพื่อสังคมมนุษย์อยู่กันเป็นผาสุก
2. นักการเมืองแท้ต้องเป็นปุชฌิณบุคคล คือ เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว และมีความซื่อสัตย์สุจริตให้เขาบูชาเหมือนอย่างพระโพธิสัตว์ที่มีจิตใจสูง เสียสละประโยชน์สุขส่วนตัว เพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือคนอื่นโดยไม่เห็นแก่ตัว
3. นักการเมืองต้องเป็นคนของพระพุทธเจ้า คือ มีธรรมะ ไม่ใช่เป็นคนของกิเลส ที่เห็นแก่ประโยชน์ หรือเป็นคนของประโยชน์ตามอำนาจของกิเลส
4. นักการเมืองต้องมีความเป็นสัตบุรุษ คือ รักธรรมะ เกลียตบาปยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ

ครู

พุทธทาสภิกขุให้ความสำคัญกับอาชีพของครูมากโดยกล่าววยกย่องว่า “ครู คือ ผู้ยกดวงวิญญาณของมนุษย์ให้สูงขึ้นมา ๆ โดยวิธีต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจนปลาย หรืออย่างน้อยก็เป็นมคฺคเทศก์ทางวิญญาณ” ซึ่งเรียกได้ว่า ครูบาอาจารย์เป็นผู้มีพระคุณเหนือเกล้าเหนือเศียร ครูมีพระคุณยิ่งกว่าบิดามารดา ที่เป็นเช่นนี้เพราะว่าบิดามารดา ยังไม่ได้ยกสถานะทางวิญญาณ บิดามารดาเพียงแต่ให้กำเนิดชีวิตมาและยกสถานะทางวิญญาณของเด็กเป็นส่วนน้อย ส่วนหน้าที่ยกดวงวิญญาณของเด็กจนดวงวิญญาณของเด็กของเยาวชนสูงสุดเท่าที่จะสูงได้เพราะครูบาอาจารย์เป็นผู้รับผิดชอบ

พุทธทาสภิกขุ (2543 : 202) มีความเห็นว่า ครูจะต้องนำทางวิญญาณเพื่อให้วิญญาณเดินถูกทางอยู่เสมอ ส่วนหนังสือครูก็สอนควบคู่กันไป เพราะจำเป็นสำหรับเรื่องอื่น ๆ ต่อไปในชีวิต หนังสือเป็นสื่อ แต่ไม่ใช่เรื่องสำคัญและไม่ใช่เรื่องจำเป็นเฉพาะหน้าเหมือนเรื่องของพระธรรม โดยเฉพาะโลกุตระธรรมที่เป็นความหมายใหญ่ คือ ความไม่เห็นแก่ตัว ครูจะต้องสอนความไม่เห็นแก่ตัวทุกกระเปียดนี้ สอนด้วยปากบ้าง ทำให้ดูบ้าง ทำทุก ๆ ทาง ให้เกิดความรู้สึกที่เป็นธรรม ครูต้องเป็นผู้นำทางวิญญาณให้แก่เด็ก ๆ แม้กระทั่งเด็กทารก เช่น การสอนเด็กอนุบาลในโรงเรียน ถ้าเด็กอนุบาลร้องไห้เพราะทำตุ๊กตาดกแตกหรือสอปลัดขิก ครูก็สอนให้เด็กรู้ว่า อย่าร้องไห้ เพราะในโลกนี้ไม่มีสิ่งใดที่ตัวตนจะได้ไปตามต้องการของตนทุกอย่าง ทุกสิ่งทุกอย่างต้องเป็นไปตามธรรมชาติ เป็นไปตามกฎเกณฑ์ เป็นต้น การสอนอย่างนี้เป็นเรื่องการสอนปรมาัตถธรรม เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ให้แก่เด็กในชั้นอนุบาล อีกทั้งครูต้องสอนเด็ก ๆ ไม่ให้กลัวผี ไม่ให้กลัวจิ้งจก ตุ๊กแก ไล่เดือน เพราะเป็นความโง่เขลา ถ้าพ่อแม่กลัวผี เด็กต้องไม่กลัว ครูต้องสอนเด็กไม่ให้รู้จักกลัวอย่างไม่มีเหตุผล เพราะเป็นความโง่เขลา

ในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตนของครู พุทธทาสภิกขุ (2521 : 118) แนะนำไว้ในหัวใจของครูที่มีอุดมคตินั้น จะต้องมีปัญหา กับเมตตาเต็มแน่นอยู่ในหัวใจ ปัญหา คือ วิชาความรู้ความสามารถในหน้าที่ที่จะส่องแสงสว่างให้แก่ศิษย์ ส่วนเมตตา คือ ความรัก ความเอ็นดู กรุณาต่อศิษย์ของตนเหมือนกับว่า เป็นลูกของตน คุณธรรมสองประการนี้จะต้องเต็มเปี่ยมอัดอยู่ในหัวใจของครูประเภทที่ยึดถืออุดมคติตามหลักพุทธศาสนาซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ค่าของครูมีมากเพียงใด และค่าของครูจะตั้งอยู่ในฐานะของบุพชนียบุคคล ไม่ใช่ลูกจ้าง ครูที่ละเลยอุดมคติจะกลายเป็นลูกจ้างซึ่งในหัวใจไม่มีอะไรเลย นอกจาก

ต้องการรับค่าจ้างหรือเงินเดือน และหนักเข้าก็คิดโงงเวลาเอาเปรียบในหน้าที่การงานของตน เพราะเห็นแก่ตน เพราะปราศจากปัญญาและเมตตา

ในประเด็นเดียวกัน พุทธศาสนิกชน (2521 : 146) เน้นย้ำให้ครูพิจารณาตรวจสอบตนเองดูว่า ครูเป็นผู้นำทางวิญญาณจริงหรือไม่ เป็นผู้ยกสถานะทางวิญญาณของสัตว์ในโลกให้สูงขึ้นจริงหรือไม่ ค่าของครูเป็นปูชนียบุคคล ไม่ใช่ลูกจ้าง อาชีพครูไม่ใช่เรือจ้าง ครูคู่กันอยู่กับการศึกษา เป็นผู้ประศาสน์การศึกษา ครูจะต้องทำตนให้มีการศึกษาอยู่ที่เนื้อที่ตัว ให้ศิษย์เคารพครู ให้รักครูยิ่งกว่าพ่อแม่ ให้กลัวครูยิ่งกว่าพ่อแม่ ในที่สุดครูก็จะนำเด็กไปได้ในแนวทางตามที่ครูต้องการทุกประการ

พุทธศาสนิกชน (2543 : 25) ได้แนะแนวต่อไปอีกว่า ครูทุกคนต้องรับผิดชอบ ต่อหน้าที่ทุกระดับ กล่าวคือ เป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ และเป็นสาวกที่ดีของพระศาสดา แล้วแต่ว่าจะถือศาสนาใด ถ้านับถือศาสนาพุทธ ก็เป็นพุทธมามกะที่ดีของพระพุทธเจ้า

พระ

พุทธศาสนิกชนมองเห็นปัญหาของผู้บวชในปัจจุบันนี้ว่า ผู้ที่บวชไม่ค่อยรู้จักความหมายที่แท้จริงในการบวช ดังนั้น พุทธศาสนิกชน (2551: 33) จึงแนะแนวให้ผู้บวชรู้จักความหมายที่แท้จริงของการบวชว่า การบวชที่แท้จริง หรือพรหมจรรย์ที่แท้จริงนั้น คือ การกระทำที่เป็นการกำจัดอึดตา นอกนั้นเป็นเพียงเปลือก หรือส่วนประกอบภายนอก เบื้องต้นบวชเพื่อกำจัดอึดตานั่น อยู่วัดก็ได้ อยู่บ้านก็ได้ อยู่ถ้ำ อยู่ป่า อยู่เกาะร้างก็ได้ เป็นการบวชจริง และการบวชที่แท้จริงที่สุด คือ การทำชีวิตให้หมดปัญหา จะอย่างไร - ที่ไหน - เมื่อไร - เท่าไรก็ได้ มีทั้งทางวัตถุ / จิตใจ บวก / ลบ ในโลกเหนือโลก จนไม่มีปัญหาอะไรเหลือ

พุทธศาสนิกชน (2540 : 27 - 29) กล่าวเน้นย้ำว่า ผู้ที่บวชนั้นต้องบวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริงแล้วสอนพุทธบริษัทจริง ๆ การบวชของผู้บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริงได้รับผลจริง และสั่งสอนผู้อื่นจริง ๆ นั้น ย่อมเป็นการสืบอายุพระศาสนาได้จริง นอกจากนี้ ผู้บวชจะต้องระมัดระวังในเรื่องต่อไปนี่ คือ เมื่อละจากเรือนบวชสู่ความเป็นผู้ไม่มีเรือนแล้ว จำเป็นที่จะต้องมีจิตใจอย่างผู้ไม่มีเรือนจริง ๆ จะต้องละกิริยาอาการ ตลอดจนความรู้สึกนึกคิด และการประกอบกรณงานอย่างฆราวาสโดยสิ้นเชิง ความหนักอกหนักใจอย่างใดที่เกิดขึ้นเป็นประจำแก่พวกฆราวาสนั้น ไม่ควรจะมีแก่ผู้ที่บวชแล้ว ความรู้สึก

นึกคิด ซึ่งเป็นไปในทางสวยงาม สนุกสนาน เอรีตอร้อย หรือกามารมณ ไม่ควรจะมีอยู่ในใจของผู้บวชแล้ว การประกอบอาชีพการงานซึ่งยังต้องมีความรับผิดชอบผูกพันมากอันเป็นทางแห่งความฟุ้งซ่านไม่สงบ เป็นต้น เหล่านี้ก็ไม่ควรจะมีแก่บุคคลผู้บวชแล้ว ถ้าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ยังมีอยู่ในใจหรือในความเป็นอยู่ของบุคคลผู้บวชแล้ว ก็หาชื่อว่าเป็นการบวชไม่ แม้จะหมั่นจิรวร ฉนบดินทบาทตออยู่ที่วัด ก็ไม่สามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้เร็ว

สุดท้าย พุทธทาสภิกขุ (2541 : 20 - 25) ได้แนะแนวหลักปฏิบัติทั่วไปสำหรับผู้บวชพึงยึดถือปฏิบัติไว้ดังนี้

1. ผู้บวชต้องมีหิริโอตตัปปะ (ความละอายและความเกลียดกลัวต่อความชั่ว) ในอาบัติแม้เพียงเล็กน้อย ผู้บวชจะต้องให้ความสำคัญกับอาบัติแม้เพียงเล็กน้อย อย่าได้ดูหมิ่นดูเบาแล้วล่วงละเมิดอาบัติ
2. ผู้บวชจะต้องทำตัวเหมือนสะเก็มใหม่ในตระกูลอยู่ตลอดเวลา คือ เจริญเนื้อ เจริญตัวและถ่อมตัวอยู่เสมอ จะได้เป็นที่รักใคร่ของเพื่อนสหธรรมิกด้วยกัน
3. ผู้บวชจะต้องสันโดษในปัจจัยเครื่องอาศัย มีเครื่องนุ่งห่ม เครื่องกิน เครื่องบริโภคใช้สอย เป็นต้น เพราะความไม่สันโดษเป็นอันตรายของผู้บวชอย่างยิ่ง เพราะผู้บวชที่ปราศจากความสันโดษแล้วย่อมนถอยอายุงานโดยสิ้นเชิง หมายควมว่า ไม่มีคุณสมบัติแห่งนักบวชเหลืออยู่เลยแม้แต่น้อย
4. ผู้บวชควรมีการทำใจให้อยู่ในลักษณะที่เตรียมพร้อมอยู่เสมอ กล่าวคือ ผู้บวชจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยลมหายใจสะอาด คือ มีจิตใจบริสุทธิ์สะอาดอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เป็นพื้นฐานสำหรับการเกิดปัญญาหรือญาณทัศนะ (ความรู้เห็นอย่างแจ่มชัดในสิ่งทั้งปวง) อันสูงยิ่งขึ้นไปตามลำดับ
5. ผู้บวชควรหมั่นพิจารณาในสังขารและสรรพสิ่งจนเห็นความเปื้อนหนาย คลายกำหนดในสิ่งทั้งปวง คือ พยายามทำความรู้ความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมให้ถูกต้องตามที่เป็นจริง

พุทธบริษัท

ในการแนะแนวทางการดำเนินชีวิตสำหรับพุทธบริษัทนั้น พุทธทาสภิกขุ (2549 : 84 - 85) กล่าวว่า พุทธบริษัททั้งหลายจะต้องไม่เชื่อตามที่บุคคลอื่นบอก โดยให้ปฏิบัติตามคำสั่งของพระพุทเจ้าที่ว่า อย่าเชื่อตามบุคคลอื่น ดังที่ปรากฏอยู่ในพระบาลี เช่น

กาลามสูตร เป็นต้น ซึ่งตรัสไว้ว่า “อย่าเชื่อด้วยเหตุที่ว่า เป็นครูของเรา” หรือ “อย่าเชื่อโดยเหตุที่ว่า คำกล่าวนี้อยู่ในปิฎก” พุทธบริษัทจะต้องใช้สติปัญญาพิจารณาดูให้เห็นตามที่เป็นจริง พิจารณาว่า สิ่งนี้เป็นอย่างไร ควรจะเชื่อหรือไม่ เชื่อตามสติปัญญาของตนแล้วจึงเชื่อตามที่ตรัสนั้นหรือตามที่อยู่ในปิฎกทั้งหลาย

พุทธบริษัทจะต้องมีการดำเนินชีวิตในลักษณะเป็นผู้สะอาด สว่าง และสงบเย็น ซึ่งแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้ (พุทธศาสนิกฯ. 2549 : 108 -109)

เป็นผู้สะอาด คือ เป็นผู้มีความบริสุทธิ์ ไม่มีสิ่งที่ไม่ดี ๆ แม้แต่เวทนา จะตำหนิได้ ไม่มีสิ่งที่ไม่ดีที่ตนเองจะตำหนิได้

เป็นคนสว่าง คือ เป็นผู้มีความรู้ในสิ่งที่ควรรู้ครบถ้วนสมบูรณ์จริง ๆ โดยเฉพาะเรื่องธรรม หรือธรรมะ รู้ว่าธรรมชาติเป็นอย่างไร รู้ว่ากฎเกณฑ์ของชาตินั้นเป็นอย่างไร รู้ว่าหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของชาตินั้นเป็นอย่างไร หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ มีความรู้ในเรื่องของอริยสัจ 4 ได้เป็นอย่างดี

เป็นคนสงบเย็น คือ มีความสงบ ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความร้อน ไม่มีกิเลสแผดเผาให้ตนเองเดือดร้อนได้ ไม่กลัวในเรื่องของความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตาย

พุทธบริษัทผู้ถึงพร้อมด้วยลักษณะ 3 ประการนี้ คือ สะอาด สว่างและสงบ ในทางพระพุทธศาสนา เรียกได้ว่าเป็นพุทธบริษัทเต็มตัว

2. ด้านการศึกษา

พุทธศาสนิกฯได้ให้ทัศนะในเรื่องการศึกษาว่า ระบบการศึกษาในปัจจุบันมีปัญหามาก กล่าวคือ เป็นการศึกษาที่ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว มีแต่มหาวิทยาลัยที่สอนให้เก่งความรู้และวิชาชีพ สอนไปเพื่อรับใช้เศรษฐกิจ การเมือง สุขภาพอนามัย และเพื่อไปรับใช้กิเลสโดยส่วนมาก ไม่มีมหาวิทยาลัยไหนเลยที่สอนให้เด็กรู้เป้าหมายที่แท้จริงของการเกิดมาเป็นมนุษย์ ไม่มีการจัดการศึกษาที่เน้นสันติภาพ คือ เรื่องศีลธรรม และไม่มีการจัดหลักสูตรเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว ซึ่งความเห็นแก่ตัวทำให้เกิดปัญหาและความเลวร้ายขึ้นมากมายในด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง อีกทั้งมีแต่การศึกษาที่ไม่ได้ช่วยให้คนสามารถกำจัดสัญชาตญาณอย่างสัตว์ ไม่สามารถใช้สมองและสันติวิธีในการแก้ปัญหาต้องใช้กำลังเหมือนสัตว์ ไม่มีความก้าวหน้าทางจิตวิญญาณ มีความก้าวหน้าทางกายและวัตถุ จนโลกเต็มไปด้วยสัตว์เศรษฐกิจ สัตว์การเมือง และสัตว์สังคม ไม่มีสัตว์แห่งอารยธรรมหรืออารยชน

ส่วนสาเหตุสำคัญที่ทำให้การศึกษามีปัญหานั้นเป็นเพราะเกิดจากระบบการศึกษาที่ขาดธรรมะซึ่งพุทธทาสภิกขุเรียกระบบการศึกษาที่ขาดธรรมะนั้นว่า “เป็นระบบการศึกษาหมาทางด่วน” คือ ระบบการศึกษาที่มีแต่ความรู้ทางหนังสือและรู้แต่อาชีพ ไม่มีธรรมะสำหรับให้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ไม่มีศีลธรรม มีแต่ความฉลาดในหนังสือและอาชีพเท่านั้น จึงทำให้เกิดการเอาเปรียบกัน คดโกงกัน จนกลายเป็นนักเศรษฐกิจ โกงนักการเมือง โกง นักปกครอง โกง อีกทั้งการศึกษาที่ขาดธรรมะนั้นก่อให้เกิดความเลวร้ายต่าง ๆ โลกก็เกิดวิกฤตการณ์ กล่าวคือ เรียนจบแล้วไม่มีความเป็นสุภาพบุรุษ คือ ไม่มีศีลธรรม ทำให้เป็นโลกที่ไม่มีศีลธรรม มีวิกฤตการณ์ มีอาชญากรรมเต็มไปในทุกห้วงแห่ง (พุทธทาสภิกขุ. 2548 : 132) ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าไม่มีแผนการศึกษาที่ใช้ธรรมะเป็นตัวนำ แต่ใช้กิเลสและทิฏฐินำหรือจัดการศึกษาไปตามนิยมของชาวโลก ทำให้เกิดปัญหาอย่างหนัก อยู่ในสภาพที่เป็นทาสของวัตถุนิยมหนักขึ้น ๆ ทั้งเรื่องพุทธศึกษาซึ่งเป็นเรื่องของสติปัญญาสูงสุดนั้นก็ตกไปเป็นทาสของวัตถุนิยม เรื่องจริยศึกษาก็เป็นเพียงบทท่องจำอยู่ในสมุด ไม่ใช่เรื่องของการประพฤติปฏิบัติอยู่ที่กาย วาจา ใจ เรื่องพลศึกษา กลายเป็นเรื่องของการฝึกฝนหรือการแสดงออกซึ่งความเห็นแก่ตัว และหัดศึกษากลายเป็นเรื่องปากเรื่องท้อง และเรื่องอำนาจวาสนา (พุทธทาสภิกขุ. 2521 : 56 - 59)

พุทธทาสภิกขุ (2521 : 65) กล่าวว่า การศึกษาที่แท้จริงของมนุษย์นั้นต้องเพื่อให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้รับ การศึกษานั้นต้องเพื่ออบรมธรรม ไม่ใช่เพื่อความรอด การศึกษาไม่ใช่เพื่ออาชีพ การศึกษาไม่ใช่เพื่อประชาธิปไตย แต่ควรเป็นไปเพื่อความถูกต้องเพื่อธรรมาธิปไตย ให้ธรรมะครองโลก อีกทั้งการศึกษาควรเป็นไปเพื่อกำจัดเสียซึ่งสัญชาตญาณอย่างสัตว์ มีใช่เพียงเพื่อชีวิตรอด ดังนั้น พุทธทาสภิกขุ (2525 : 57 - 65) จึงได้แนะนำในเรื่องแผนการศึกษา 4 อย่าง เพื่อให้เป็นไปตามร่องรอยของบรมธรรมไว้ดังนี้

1. พุทธิศึกษา คือ เรียนแล้วต้องมีความรู้เรื่องที่สำคัญที่สุดของชีวิต ตลอดชีวิต คือ รู้ว่า เกิดมาทำไม ? เกิดมาเพื่ออะไร ? ได้โดยวิธีใด ? แล้วก็ให้ความรู้อย่างถูกต้องในรูปของปรัชญาในศีลธรรมหรือศาสนาก็ได้

2. จริยศึกษา คือ เรียนแล้วต้องเป็นพรหมจรรย์ที่ถูกต้อง หมายถึง ต้องอยู่ในสภาพที่ต้องบังคับตัวเองให้เป็นระเบียบเรียบร้อย ถูกต้อง และตั้งามทุกระเบียบคนี้ว่าการเป็นผู้ที่บังคับตัวเองให้มีระเบียบวินัยอย่างถูกต้อง เป็นระเบียบเรียบร้อย งดงามอยู่ทุกระเบียบคนี้จึงจะเป็นจริยศึกษา ไม่ใช่เป็นลูกสิงหะโมน

3. พลศึกษา คือ ต้องมีกำลังทางฝ่ายมโนธรรม ซึ่งปัจจุบันนี้นักศึกษาไม่มีกำลังฝ่ายนี้ มีแต่กำลังฝ่ายกาย ทำให้กลายเป็นยักษ์เป็นมารได้ง่าย ฉะนั้น นักศึกษาต้องมีกำลังทั้ง 2 ฝ่าย คือ มีกำลังทางกายและกำลังทางฝ่ายจิต การมีกำลังจิตที่เพียงพอจะบังคับการให้เดินไปถูกทางซึ่งกำลังจิตในทางพุทธศาสนานั้นก็คือ สมานินตนเอง กล่าวสรุปได้ว่า คำว่า พลศึกษา ควรเป็นกำลังฝ่ายจิตที่ถูกต้องซึ่งจะจงกำลังกายไปตามทางที่ถูกต้อง

4. หัตถศึกษา คือ การมีฝีมือลายมือเพื่อมีชีวิตอยู่รอดด้วยการมีอาชีพทั้งภาควิชาการ และภาคปฏิบัติของวิชาชนิดนั้นทั้งหมด คือ ใช้ทั้งภาคตัวหนังสือและภาคทำจริงไปไว้ให้เป็นหัตถศึกษาเสียให้หมด เพราะเป็นไปเพื่ออาชีพเท่านั้น ไม่ควรถือว่า เป็นพุทธิศึกษา เพราะอย่าลืมนึกว่า คนไม่ใช่เกิดมาเพื่ออาชีพ แต่เกิดมาเพื่อสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ อาชีพเป็นเพียงอุปกรณ์เล็กน้อยให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ เพื่อคนจะได้ทำไป ๆ เพื่อสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าอาชีพนั้น ไม่ใช่สิ่งทั้งหมดทุกเรื่องของคนเรา

เพื่อให้การศึกษาเป็นไปตามร่องรอยบรมธรรม พุทธศาสนิก (2548 : 143 - 144) จึงแนะนำให้ทุกคนช่วยกันต่อหางหมาโดยให้มีธรรมะและศาสนาอยู่ในระบบการศึกษา ด้วยการเน้นที่ตัวธรรมะหรือตัวศาสนาที่จะเอามาใส่เข้ากับระบบของการศึกษาเพื่อให้เป็นระบบการศึกษาที่ถูกต้องและสมบูรณ์ การศึกษาที่เนืองอยู่กับธรรมะ หรือศาสนาทำให้มนุษย์เป็นมนุษย์ ให้โลกนี้มีความเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง อย่าปรับปรุงให้ผิดเลยไปเสียอีก ต้องไม่เอาหางลิงมาต่อ คือ อย่าเอาการศึกษาชนิดนิยมจิตวิทยา เพื่อใช้ในการคดโกง หลอกลวงผู้อื่นทางการเมือง ทางเศรษฐกิจสำหรับเอาเปรียบตัวเอง เอาเปรียบผู้อื่น เอาเปรียบรัฐบาลของตนเองหรือเอาเปรียบคนทั้งโลก

ถ้าครูที่โรงเรียนไม่ตอกย้ำส่วนที่เป็นคนดีมีศีลธรรม หรือต่อหางสุนัข พ่อแม่ที่บ้านนั้นแหละต้องสอน คือเมื่อลูกหลานกลับมาจากโรงเรียนถึงบ้านแล้ว พ่อแม่ต้องสอนส่วนธรรมะ ช่วยกันต่อหางสุนัข เพราะการศึกษาที่เด็ก ๆ ได้รับมาจากโรงเรียนในวันหนึ่ง ๆ นั้นไม่พอ ฉะนั้นทุกบ้านต้องเตรียมการต่อหางสุนัขไว้ให้ลูกหลานที่กลับมาจากโรงเรียน พ่อค้าลึงก็เรียกมาพูดคุยกัน อบรมสั่งสอนกันทุกคืน ๆ เป็นการต่อหางสุนัขของการศึกษาให้ลูกหลาน ลูกหลานก็จะมีการศึกษาที่สมบูรณ์ ไม่เป็นเกรอนธพาล ไม่ตายโหงตั้งแต่เล็ก (พุทธศาสนิก. 2529 : 288 - 289) เด็กก็จะทำตนให้เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อนจนตลอดชีวิต เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ เป็นสาวกที่ดีของศาสนา แล้วเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ

3. ด้านเศรษฐกิจ

ในเรื่องของปัญหาเศรษฐกิจ พุทธทาสภิกขุ (2529 : 39) กล่าวว่า เดิมนั้น มนุษย์ทำลายเศรษฐกิจโดยการเป็นอยู่ด้วยส่วนเกิน กินเกิน แต่งเนื้อแต่งตัวเกิน มีเครื่องใช้สอยเกิน อีกทั้งไม่มีศีลธรรมจึงจัดเศรษฐกิจไปในทางทำลายมนุษย์ เศรษฐกิจที่ไม่มีศีลธรรมคือ สิ่งที่สร้างปัญหาเลวร้ายขึ้นมาจนเต็มโลก เศรษฐกิจที่ไม่มีศีลธรรม คือ เศรษฐกิจที่เห็นแก่ตัวของนักเศรษฐกิจหรือนายทุนทั้งหลาย เป็นสิ่งที่สร้างปัญหามาทุกทิศทุกทาง เกิดการรบราฆ่าฟันกันไม่หยุดหย่อน

พุทธทาสภิกขุ (2529 : 42) ได้แนะแนวทางให้คนยึดมั่นในเรื่องของเศรษฐกิจที่ถูกต้องถูกระบุว่า เศรษฐกิจในทางที่ถูกต้องตามทางธรรมนั้น เป็นหน้าที่ที่ทุกคนต้องทำเพื่อสันติสุข ดังนั้น การดำเนินเศรษฐกิจในลักษณะที่ถูกต้องคือ การประพฤติธรรม ถ้าคนมีเศรษฐกิจเพื่อความเป็นเศรษฐกิจ ก็ให้ถือตามหลักของพระพุทธศาสนาโดยให้ปฏิบัติตามหลัก 3 ประการ คือ ทำงานสนุก กินและเก็บแต่พอดี และเหลือช่วยผู้อื่น สามคำนี้ทำให้เป็นเศรษฐกิจกันทุกคน จนกระทั่งว่าขอทานก็เป็นเศรษฐกิจได้ กล่าวคือ ขยันขอทาน ได้มาเท่าไร กินและเก็บแต่พอดี เหลือก็ช่วยผู้อื่น

ในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจ พุทธทาสภิกขุ (2548 : 60 - 61) ได้เสนอให้ทุกคนใช้หลักเศรษฐกิจของพระพุทธเจ้า คือ หลักอุโบสถศีลซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ศีลข้อกาเมฯ เปลี่ยนเป็น อพฺรหฺมฯ หมายความว่า กิจกรรมทางเพศนั้นไม่จำเป็นต้องทำทุกวัน เว้นเสียบางวัน เว้นเสียให้มากก็ยิ่งได้

ศีลอุโบสถองค์ที่ 6 นั้น คือ ไม่กินอาหารส่วนเกินโดยเวลา ด้วยคุณลักษณะ โดยวิธีอะไรก็ตาม อย่าให้มันเกิน

ศีลข้อ 7 คือ อย่าบำรุงบำเรอร่างกายด้วยส่วนเกิน การฟ้อนรำขับร้องประโคม ดิดีตีเป่า ประดับประดา ลูบทาตกแต่ง นี้มันเกินความพอดี

ศีลข้อ 8 คือ อย่ามีเครื่องใช้ไม้สอยให้มันมีจนเกินไป เช่น บ้านเรือนก็อย่าให้มีเกินพอดีสำหรับความจำเป็นของชีวิต

หลักเศรษฐกิจในอุโบสถศีลนี้จัดเป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรม ซึ่งช่วยบุคคลให้ไม่เดือดร้อน คือ ถ้าบุคคลถืออุโบสถศีล ก็ไม่มีการเอาส่วนเกิน ระบบเศรษฐกิจที่เป็นธรรมะนั้นจะช่วยให้โลกนี้อยู่กันเป็นผาสุกทั้งที่มีความเหลื่อมล้ำต่ำสูง

กล่าวได้ว่า การแก้ปัญหาเศรษฐกิจในโลกนี้ตามแนวคิดของพุทธศาสนิกชนนั้น ต้องแก้ด้วยระบบเศรษฐกิจของพระพุทธองค์ซึ่งมีหลักสั้น ๆ ว่า ผลิตให้มาก กินแต่น้อย เหลือเอาไปช่วยโลก ในประเด็นเดียวกัน พุทธศาสนิก (2529 : 272 - 273) ได้แนะแนวให้ใช้ธรรมะในฐานะเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาเศรษฐกิจ การแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจทั้งในทางวัตถุ ทั้งในทางวิญญาณจะต้องแก้ได้ด้วยวิธีการที่ธรรมะกลับมาในรูปแบบของศีลธรรมที่ดี ในรูปของปรมาตถธรรมที่ดี มีธรรมแล้วทำให้ไม่เห็นแก่ตัว ธรรมะช่วยให้เกิดความรู้สึกรู้ว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ทำให้เอาเปรียบกันไม่ลง ทำอันตรายกันไม่ลง ทำยที่สุด เศรษฐกิจนั้นก็จะเป็นศีลธรรม เป็นเศรษฐกิจทำให้เกิดมีสันติภาพ นอกจากนี้ พุทธศาสนิก (2530 : 506) ได้เสนอแนะให้มีระบบเศรษฐกิจที่ถูกต้องในสังคมซึ่งท่านเรียกขานระบบนี้ว่า ธัมมิกสังคมนิยม คือ คนมั่งมีกับคนยากจนบวกกันเข้าแล้วทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม เป็นระบบเศรษฐกิจที่ไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่กลับส่งเสริมทรัพยากรของธรรมชาติ ดังนั้น ถ้าทุกคนมีระบบเศรษฐกิจที่ดี ไม่ให้สูญหายไปเลยทั้งฝ่ายคนมั่งมีและคนยากจนแต่ต้องรวมกันเข้าจนเกิดประโยชน์โดยก็แบ่งปันกันเต็มที่ แล้วให้มีส่วนเหลือเพื่อทำประโยชน์แก่สังคมซึ่งเรียกว่า ธัมมิกสังคมนิยม คือ เป็นระบบสังคมนิยมที่เอาสังคมเป็นใหญ่ ไม่เอาบุคคลเป็นใหญ่ อีกทั้งยังต้องประกอบไปด้วยความถูกต้องที่ทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้จึงเรียกว่า ธัมมิกะ

4. ด้านการเมือง

พุทธศาสนิก (2529 : 34) มองปัญหาเกี่ยวกับการเมืองในปัจจุบันนี้ว่ามีประชาธิปไตยไม่เต็มใบ เพราะไม่มีศีลธรรมเป็นรากฐาน ถ้ามีศีลธรรมเป็นรากฐาน ประชาธิปไตยก็เต็มใบ มีความสงบสุขหรือสันติสุขทุกชั้น ระบบอัตตาธิปไตย โลกาธิปไตย เป็นระบบที่ใช้ไม่ได้ เพราะไม่มีศีลธรรม ถ้ามีศีลธรรมก็ใช้ได้ ระบบนายทุน ระบบจักรวรรดินิยมอะไรก็ตาม จะใช้ไม่ได้เพราะไม่มีศีลธรรม ดังนั้น ประชาธิปไตยสมบูรณ์ต้องจัดให้ศีลธรรมกลับมา

พุทธศาสนิก (2537 : 17) กล่าวย้าว่า ศีลธรรมนั้น คือ ปัจจยแห่งสันติภาพ ศีลธรรมตั้งรากฐานอยู่บนความรักผู้อื่น จึงไม่มีอันตรายแก่ใคร การมีประชาธิปไตยที่มีความรักกันและกันเป็นศูนย์กลางเพราะทุกคนยอมรับและถือกันโดยวิญญานและโดยเจตนารมณ์โดยส่วนลึกว่า ทุกคนเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

จึงไม่เกิดปัญหา ฉะนั้น ประชาธิปไตย ก็คือ ธรรมะ หรือศีลธรรม ตัวประชาธิปไตย นั้น ก็คือ ตัวธรรมะบทหนึ่ง ข้อหนึ่งเป็นศีลธรรมอันหนึ่ง เพราะเหตุว่าเป็นปัจจัยแห่งสันติภาพ ดังนั้น พุทธทาสภิกขุ (2530 : 410 - 411) จึงได้เสนอระบบการปกครองที่เป็นธัมมิกประชาธิปไตย คือ เป็นประชาธิปไตยที่ประกอบไปด้วยธรรม มีธรรมะเป็นหลัก มีความถูกต้องเป็นหลัก ไม่ใช่ประชาธิปไตยของคนที่ไม่เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ธรรมะ มีธรรมะเป็นหลัก แล้วโลกจะมีสันติภาพ

จะเห็นได้ว่า พุทธทาสภิกขุมุ่งเน้นที่จะแนะแนวในเรื่องของการมีศีลธรรมในระบบการเมือง เพราะถ้าไม่มีศีลธรรมกำกับการเมือง การเมืองจะเป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุด อีกทั้งเรื่องการเมืองนั้นต้องเป็นเรื่องของความไม่เห็นแก่ตัว จึงจะเป็นการเมืองที่งดงาม คือ การเมืองต้องตั้งฐานอยู่บนความไม่เห็นแก่ตัวนั่นเอง

ในเรื่องของการแก้ปัญหาการเมืองนั้น พุทธทาสภิกขุ (2541 : 133 - 135) ได้แนะแนวหลักการสำหรับปฏิบัติเพื่อใช้แก้ปัญหาโดยให้การเมืองนั้นต้องประกอบด้วยธรรมะมีสาระสำคัญดังนี้

1. ให้ทุกคนยอมรับว่า การเมือง คือ ศีลธรรม ศีลธรรม คือ การเมือง ซึ่งธรรมะกับการเมืองจะต้องอยู่ด้วยกันจนกระทั่งเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน
2. ในระบบการเมืองนั้น ให้มีแต่คนที่เป็นสัตบุรุษ สุภาพบุรุษ เป็นคนที่ต้องการประโยชน์สุขของมนุษย์เป็นเบื้องหน้า จิตใจของนักการเมืองต้องได้รับการพัฒนาให้มีธรรมะ ไม่ตกเป็นทาสความสุขาทางวัตถุ
3. นักการเมืองที่ถือสันติภาพอันแท้จริงนั้นจะต้องเป็นไปตามหลักศาสนา
4. ให้การเมืองเป็นปฏิกิริยาของสติปัญญาที่ถูกต้อง ไม่ให้เป็นไปตามอำนาจกิเลส หรืออยู่ภายใต้อำนาจกิเลสของคนที่เป็นบูชากิน กาม เกียรติต่อไป หรือให้การเมืองเป็นการเมืองของพระพุทธเจ้า
5. ให้ยึดถือว่า อำนาจสูงสุดนั้นต้องเป็นอำนาจของความถูกต้อง หรือสิ่งที่เรียกว่า ธรรม
6. มีประชาธิปไตยที่ธรรมชาติกำหนดว่า สัตว์ทั้งหลายต้องเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น

5. ด้านศาสนา

พุทธศาสนิกของปัญหาของศาสนาและแนะแนวทางในการปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาไว้ 3 ประการดังนี้

ประการที่ 1 วัดในปัจจุบันนี้ไม่ได้เป็นที่ตั้งแห่งคำสั่งสอนให้คนปล่อยวาง ว่างกลายเป็นเหมือนองค์กรประเภทหนึ่งซึ่งชวนขายหารายได้เลี้ยงตัวเท่านั้น อีกทั้งตัวนักบวช บรรพชิต พระเถระเหล่านั้นก็ถูกชักจูงโดยประชาชนมากขึ้น เพราะว่าเมื่อประชาชนต้องการอย่างไร นักบวชก็จะคล้อยตามเพื่อประจบประแจงให้ถูกใจประชาชนจะได้เป็นที่ได้มาแห่งลาภสักการะ เรียกว่า นักบวชถูกจูงจุมูกโดยประชาชน นักบวชจึงไม่อยู่ในสภาพที่เรียกว่า เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของประชาชน อีกทั้งภาวการณ์ในเรื่องการศึกษาเล่าเรียนพุทธศาสนาก็เปลี่ยนไป ถึงขนาดที่เรียกว่า ยิ่งเรียนพุทธศาสนาก็ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา เพราะการเรียนในวัดวาอาราม จากครูบาอาจารย์เช่นนั้น เป็นการเรียนเปลือกของพุทธศาสนาไปหมด ไม่รู้ตัวธรรมะที่แท้จริงซึ่งเป็นพุทธศาสนาตัวจริง กลายเป็นเพียงรู้แต่ภาษาบาลีบ้าง รู้เรื่องประวัติศาสตร์บ้าง เอาแต่เพียงให้สอบไล่ได้เท่านั้นซึ่งตัวธรรมะที่แท้จริงนั้นไม่ใช้อยู่ในรูปของตัวหนังสือ แต่อยู่ในความรู้สึก เมื่อไม่ได้อบรมความรู้สึกให้เป็นไปในทางของธรรมะก็กลายเป็นว่าไม่รู้ธรรมะ และไม่รู้ตัวแท้ของพุทธศาสนา ถึงแม้ว่าจะบวชมาหลายสิบพรรษาจนกระทั่งตายก็ยังไม่รู้พุทธศาสนา (พุทธทาสภิกขุ. 2549 : 21 - 24) สำหรับการแก้ปัญหาในเรื่องนี้ พุทธทาสภิกขุ (2549 : 41 - 42) แนะนำแนวทางสำหรับปฏิบัติไว้ว่า พุทธบริษัทต้องยึดมั่นในหลักศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อใช้ในการประพฤติปฏิบัติ พุทธบริษัทจะต้องยึดหลักว่า ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นสิ่งสำคัญในทางพุทธศาสนา ใช้เป็นหลักในการแก้วิกฤตการณ์ของโลกได้ และทำให้ทุกคนประสบความสำเร็จทางจิตใจเต็มที่ พุทธบริษัทจะต้องเป็นผู้โฆษณาและเผยแพร่เรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา และก่อนที่จะเผยแพร่ พุทธบริษัทจะต้องมีศีล สมาธิ ปัญญาที่แท้จริง ที่ถูกต้อง ที่ครบถ้วนในตัวเองเสียก่อนจึงจะมีความสามารถในการที่จะโฆษณาหรือเผยแพร่สิ่งเหล่านี้ให้แก่คนอื่นต่อไป

ประการที่ 2 พุทธทาสภิกขุ (2548 : 479 - 480) กล่าวว่า เมื่อมองไปที่ตัวพระศาสนาเองก็ได้แปรรูปไปจนพระศาสนาไม่เป็นที่ตั้งแห่งศีลธรรม ไม่ควบคุมศีลธรรมเป็นการลงทุนมากและได้ผลไม่คุ้มค่า เช่น สร้างโบสถ์ใหญ่ ๆ แข่งกัน สร้างพระใหญ่ ๆ แข่งกัน สร้างพระเจดีย์ใหญ่ ๆ แข่งกัน และอะไร ๆ อีกมากมายซึ่งสุดท้ายแล้วก็ไม่ได้ผลชนิดที่ทำให้เกิดสันติภาพ กลายเป็นเรื่องใช้เงินไม่คุ้มค่า สร้างความวุ่นวายปั่นป่วนไปเสีย

ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีก็มีการเปลี่ยนแปลงไปจนกลายเป็นส่งเสริมอบายมุข แทนที่จะส่งเสริมศีลธรรม ก็กลายเป็นทำลายศีลธรรม เช่น การบวชนาค การทอดกฐิน งานศพ เป็นต้น กลายเป็นเรื่องอบายมุขโดยไม่รู้ตัว ไม่มีความหมายของคำว่า บวชนาค หรือทอดกฐิน หรืองานศพอันบริสุทธิ์ กลายเป็นช่องทางให้เกิดความสนุกสนานส่งเสริมกิเลส โดยอาศัยสิ่งเหล่านั้นเป็นเครื่องบังหน้า ซึ่งในเรื่องนี้ พุทธสาสิกข์ (2548 : 480 - 481) แนะนำหลักปฏิบัติเพื่อให้ศีลธรรมกลับมาสรุปได้ 3 ประการดังนี้

1. รักผู้อื่น รักผู้อื่นแล้วฆ่าใครไม่ได้ ขโมยใครไม่ได้ ล้วงละเมิดกาเมไม่ได้ หลอกหลวงไม่ได้ ตีมันน้ำเมาไม่ได้ เมื่อรักผู้อื่นแล้วก็ไม่เห็นแก่ตัว
2. บังคับจิต บังคับตน บังคับกิเลส บังคับความรู้สึกต่ำ เมื่อบังคับจิตได้แล้วก็หยุดอาชญากรรม ลดอหังการ เพิ่มพลเมืองดี เพิ่มสัตว์บุญ
3. ถือหลักกว่า มีความสุขเมื่อทำหน้าที่ อยู่กับโต๊ะทำงาน มีความสุข เพราะรู้สึกว่าการทำงาน คือ การปฏิบัติธรรม

ประการที่ 3 เรื่องการบำรุงพระศาสนาที่คนส่วนใหญ่เน้นการบำรุงให้พระเณร ได้กินต้อยดี สร้างเสนาสนะ ถาวรวัตถุมากมาย ไม่ได้สนใจการประพฤติปฏิบัติธรรมเลย ไม่เรียกว่าเป็นการบำรุงศาสนา การบำรุงพระศาสนานั้นต้องครอบคลุมทั้งการมีวัดวาอารามที่ดี มีภิกษุสามเณรที่ดี มีธรรมะ คือ การศึกษาเล่าเรียน การประพฤติปฏิบัติ และการได้ผลของการปฏิบัติ จึงจะเรียกว่า มีครบถ้วนและถูกต้อง และสำเร็จประโยชน์ คือ มีศาสนาที่แท้จริง การบำรุงศาสนานั้นจะต้องบำรุงถึงกับขั้นที่ว่า มีการปฏิบัติธรรม และการพ้นจากความทุกข์ คือ มีสิ่งที่เรียกว่า ธรรมะ หรือศาสนาเกิดขึ้นมาจริง ๆ มิได้มีแต่เพียงเปลือกนอก ส่วนการบำรุงภิกษุสามเณรนั้นก็ทำให้ถูกต้อง เลี้ยงพระให้เป็นพระ อย่าเลี้ยงพระให้กลายเป็นหมู คือ เลี้ยงให้อยู่ดีกินดีมากเกินไปโดยไม่ต้องทำอะไร อย่าเลี้ยงพระให้เป็นม้า เป็นวัว เป็นนกเขา เป็นเหวดา เป็นยักษ์เป็นมาร หรือเป็นอะไรอื่น ๆ อีกมากมาย แต่ต้องเลี้ยงพระให้เป็นพระ คือ เป็นผู้ประเสริฐเพราะว่างจากกิเลส มีความสะอาด สว่าง สงบอยู่ในจิตใจ (พุทธสาสิกข์. 2551 : 16 - 22)

นอกจากนี้ พุทธสาสิกข์ (2531 : 29 - 34) ยังได้แนะนำทางให้พุทธบริษัททุกคนช่วยกันทำศาสนาเจริญโดยประพฤติปฏิบัติตามหลักการ 3 ประการดังนี้

1. ตนเองต้องปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วจะมีความสุขและความเจริญ ไม่มีความทุกข์ ทั้งคฤหัสถ์ก็ควรปฏิบัติตนเป็นพลเมืองดี มีคุณธรรมจริยธรรม

ในการดำเนินชีวิต ส่วนบรรพชิตก็พยายามศึกษาพระปริยัติธรรมและปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้องด้วยตนเอง หรือสอนให้ผู้อื่นพลอยรู้ตามได้

2. แนะนำคนอื่นให้ปฏิบัติตาม การสอนแนะนำคนอื่นให้ได้ความรู้และเป็นคนดี นั้นเป็นสิ่งที่ต้องทำ ขาดเสียไม่ได้ ถึงแม้จะเป็นสิ่งที่ทำได้ยากก็ต้องทำ เหมือนดังพระพุทธเจ้า สอนคนอื่นให้พ้นจากทุกข์นั้นเป็นการจนเป็นเหตุให้ศาสนาของพระองค์เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น

3. การช่วยกันบำรุงบุคคลผู้ที่ดี เมื่อเห็นใครปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง หรือสอนผู้อื่นให้ปฏิบัติตามก็ควรช่วยบำรุงส่งเสริม ทุกคนควรละความสับสนส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขแก่คนทั้งปวงซึ่งท้ายที่สุดแล้วความสุขนั้นคงกลับมาหาตัวเราเอง

จากที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าท่านย่าในตอนท้ายว่า ถ้าทุกคนได้ปฏิบัติตามหลักการ 3 ประการนี้ เชื่อได้ว่าความเจริญรุ่งเรืองคงจะมีแก่พุทธศาสนาต่อไปอย่างแน่นอน การแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตในเรื่องต่าง ๆ ของบุคคลทุกวัยทุกอาชีพที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของพุทธศาสนิกชนนั้นสามารถสรุปเป็นประเด็นต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. เรื่องหน้าที่ พุทธศาสนิกชนแนะแนวให้ทุกคนให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่ของตนในชีวิตประจำวันของตนให้ดี ไม่ว่าจะอยู่ในวัยใด อาชีพใดและที่ไหนก็ตาม ให้ทำหน้าที่ให้ถูกต้องสำหรับความเป็นมนุษย์ ให้ยึดหลักในการทำหน้าที่ว่า การทำงานคือการปฏิบัติธรรม

2. เรื่องการศึกษา พุทธศาสนิกชนแนะแนวให้มีการจัดการศึกษาอย่างถูกต้องเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว เน้นเรื่องศีลธรรมเพื่อให้ทุกคนรู้จักตนเองและสามารถบังคับตนเองได้ ไม่ตกเป็นทาสวัตถุนิยม

3. เรื่องการเมือง พุทธศาสนิกชนแนะแนวให้มีระบบการเมืองที่ประกอบด้วยธรรม เพราะธรรมจะช่วยให้เกิดระบบการปกครองที่ดี มีรัฐบาลที่มีศีลธรรม

4. เรื่องเศรษฐกิจ พุทธศาสนิกชนแนะแนวให้ใช้ธรรมะในระบบเศรษฐกิจ เพราะธรรมะเท่านั้นเป็นตัวระบบเศรษฐกิจที่ประเสริฐที่สุด ธรรมะเป็นระบบเศรษฐกิจที่สามารถช่วยโลกนี้ ทำให้คนในโลกนี้อยู่กันอย่างมีความสุข ไม่เบียดเบียนกัน

5. เรื่องศาสนา พุทธศาสนิกชนแนะแนวให้พุทธบริษัทประพฤติปฏิบัติตามหลักศีลธรรมอย่างเคร่งครัด ทั้งปฏิบัติด้วยตนเองและสอนให้คนอื่นปฏิบัติเพื่อความเจริญรุ่งเรืองสถาพรของพุทธศาสนาในอนาคต

วิธีการแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิก

วิธีการแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนนั้นมีลักษณะพิเศษ

เฉพาะที่ไม่เหมือนใครซึ่งเกิดจากเอกลักษณ์ส่วนตัวของท่านเองที่เป็นคนพูดจริง รู้แจ้ง รู้จริง และปฏิบัติจริง วิธีการแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนนั้นสามารถสรุปได้ 3 ประการ คือ

1. แนะนำด้วยคำพูด

พุทธศาสนิกชนชอบแนะแนวทางการดำเนินชีวิตในรูปแบบของการสอนธรรมะตลอดเวลา ท่านมีความสุขในการสอนธรรมะ ในการสอนธรรมหรือแนะนำด้วยคำพูดนั้น ท่านจะสอนเรื่องความจริง ทำสิ่งที่ยากให้เป็นสิ่งง่าย เช่น เมื่อท่านสอนเรื่องนิพพานซึ่งนิพพาน แปลว่า เย็น ท่านได้ยกตัวอย่างอุปมาให้เห็นว่า คนเราเร่าร้อน โมโหก็ร้อน ถ้าหยุดโมโหได้ก็เย็น เรียกว่าทำสิ่งที่ยากให้เป็นเรื่องง่าย และสอนเรื่องความจริง นำหลักธรรมมาทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น อีกทั้งการสอนของท่านนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บุคคลทั่วไปหันเข้าหาธรรมะ และยึดธรรมะเป็นเครื่องช่วยทำให้ตนเองประสบความสำเร็จในชีวิต

ส่วนในเรื่องภาษาที่ใช้สอนเพื่อแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิตนั้น พุทธศาสนิกชนใช้ถ้อยคำสำนวนง่าย ๆ เพื่อให้คนทั่วไปเข้าใจได้ หากหลีกเลี่ยงคำบาลีหรือคำศัพท์ศาสนาไม่ได้ ท่านก็จะอธิบายอย่างแจ่มแจ้งเสมอ แนวการสอนเพื่อแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิตของท่านจะใช้กลวิธีในการสอนหลาย ๆ วิธีประกอบกันไม่แน่นอนตามสภาพความต้องการ ความสนใจ หรือพื้นฐานของผู้ต้องการศึกษาแต่ละครั้ง ถ้าผู้ฟังมีการศึกษาสูงท่านก็มักใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษด้วย บางที่ท่านก็ใช้คำพูดตรงและรุนแรงเพื่อเขย่ากิเลส เช่น มัน ตัวกู ของกู ไอ้บ้า เป็นต้น บางที่ท่านก็ใช้คำแปลก ๆ ที่ท่านบัญญัติขึ้นเอง เช่น จิตว่าง นอกจากนี้ท่านมักใช้สำนวนแปลนาคิดเป็นปริศนา เช่น ตายเสีย ก่อนตาย และ ความมีดีสีขาว เป็นต้น สอดคล้องกับที่ละเอียด ศิลาน้อยและธานินท์ เหมบุตร (อ้างถึงในไพโรจน์ อยู่มณเฑียร. 2536 : 281 - 283) กล่าวว่า ในการสอนนั้น ท่านพุทธศาสนิกชนจะพิจารณาคนที่เข้ามารับการสอน คือ ถ้าเป็นชาวบ้านธรรมดา ท่านจะสอนด้วยคำพูดที่เข้าใจง่าย ๆ แต่ถ้าเป็นผู้ที่มีการศึกษาสูงหรือปัญญาชน ท่านจะพูดเป็นหลักวิชาการ แต่ลึกซึ้งและน่าฟังมาก ผู้ฟังต้องตั้งใจฟังจริง ๆ มิฉะนั้นจะตามท่านไม่ทัน เพราะความคิดของท่านนั้นลึกซึ้งจนสามารถวิเคราะห์ประเด็นต่าง ๆ ได้ลึกลับถึง 7 - 8 ชั้น เอกชัย พรหมเชษฐ (อ้างถึงในไพโรจน์ อยู่มณเฑียร. 2536 : 136 - 138) กล่าวยกย่องท่านว่า ท่านพุทธศาสนิกชนได้ถอดรหัสแห่งธรรมอันอุดมจากก้อนหิน ดิน ทราย ไร่ไม้ ไร่บัว ทำให้พุทธศาสนิกชนได้ฟังเสียงจากธรรมชาติ ซึ่งคือเสียงแห่งธรรมจากโอษฐ์ของท่านพุทธศาสนิกชนอยู่ตลอดเวลา

จะเห็นได้ว่า ในการสอนธรรมเพื่อแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตนั้น พุทธทาสภิกขุไม่เคยทิ้งชาวบ้านหรือคนธรรมดาซึ่งไม่ใช่ปัญญาชนและชนชั้นสูงเลย อีกทั้งท่านยังคิดค้นวิธีการที่แยกคายหลายอย่างในการเผยแพร่พุทธธรรมเพื่อแนะแนวทางการดำเนินชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพแก่คนธรรมดาทั่วไป เช่น โรงมหรสพทางวิญญาณ เป็นต้น

2. แนะนำด้วยการทำให้ดู อยู่ให้เห็น

ในการสอนธรรมเพื่อแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตนั้น พุทธทาสภิกขุจะตีความพระพุทธานุชาสนาไม่เหมือนใคร กล่าวคือ กระตุ้นให้บุคคลต่าง ๆ หันมาสนใจธรรมะอย่างลึกซึ้งพร้อมทั้งประพฤติปฏิบัติตาม อีกทั้งท่านไม่ได้สอนชาวพุทธเพียงปากเปล่าเท่านั้น แต่ท่านยังปฏิบัติให้ดูเป็นตัวอย่าง เช่น เมื่อท่านสอนเรื่องจงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ท่านก็พยายามแสดงให้เห็นทุกคนเห็นว่า ในเวลาที่ท่านทำงาน ท่านควบคุมตัวเองให้มีจิตว่างได้ ไม่ให้เกิดความอยากจนกลายเป็นกิเลสหรือทำงานเพื่อต้องการสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือแม้แต่เรื่องที่ท่านสอนอยู่เป็นประจำ กล่าวคือ การทำงานคือการปฏิบัติธรรมซึ่งก็จะเห็นได้ว่า ตัวท่านเองก็ทำมาตลอดชีวิตโดยทำให้ดู ปฏิบัติให้เห็น สอดคล้องกับที่สุวรรณา เหลืองชลธาร (2532 : 72) กล่าวไว้ว่า ท่านอาจารย์เป็นแบบอย่างการมีชีวิตอันประเสริฐของมนุษย์ในโลกปัจจุบันที่พวกเราสามารถมองเห็นได้สัมผัสได้ว่า การมีชีวิตที่ร่มเย็นเป็นสุข สนุกกับการทำงาน ชีวิตที่มีภารกิจงานมากมาย แต่ปราศจากปัญหาทั้งปวงนั้น มันเป็นอย่างไร เรียกว่า สอนโดยวิธี มีชีวิตอยู่ให้เห็นว่าชีวิตที่มีความสะอาด สว่าง สงบนั้นเป็นอย่างไร ในประเด็นนี้ ศิรินทิพย์ วิโรทัย (2539 : 1 - 40) กล่าวไว้สรุปได้ว่า "...ท่านเป็นพุทธทาสบัณฑิตที่แท้ ท่านสอนผู้อื่นอย่างไร ท่านก็เพียรปฏิบัติตามนั้นอย่างสุดความสามารถ ธรรมะที่ท่านสอนนั้นมีใช้ทฤษฎีที่เป็นส่วนเกิน หากเป็นแก่นทฤษฎีที่ท่านทดลองปฏิบัติอย่างเห็นผลในชีวิตจริงของท่านแล้วจึงนำเอาความรู้แจ้งอันประเสริฐดังกล่าวไปสั่งสอนแก่เพื่อนผู้ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บตาย จากการอุทิศชีวิตเพื่อพระศาสนาเช่นนี้ ก่อให้เกิดผลงานอย่างมหาศาล อันได้แก่ งานเขียนหนังสือ และการบรรยายด้วยภาษาร่วมสมัย เข้าใจง่าย ไว้ให้คนรุ่นหลังได้ศึกษาทั้งในแง่ของการนำมาใช้กับชีวิตจริงของแต่ละบุคคล และแนวทางในการแก้ปัญหาของสังคม ...การบรรยายธรรมของท่านทำให้ผู้ฟังรุ่นใหม่เกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งว่า ธรรมะชั้นโลกุตตระ อันคนทั่วไปมักคิดว่าพ้นโลกหรือไม่จริงนั้น แท้จริงคือหัวใจของพุทธศาสนาซึ่งเป็นเรื่องใกล้ตัวและเป็นวิทยาศาสตร์ สามารถ

พิสูจน์แล้วนำไปปฏิบัติอย่างได้ผลและเห็นชัดได้ด้วยตนเองทุกเวลา การให้สติ ข้อคิด และแนวทางในการพัฒนาประเทศไทยและสังคมของท่านตั้งอยู่บนพื้นฐานของธรรมะ...”

3. แนะนำด้วยการแสดงความสุขให้ดู

ในการแนะนำทางในการดำเนินชีวิตนั้น พุทธทาสภิกขุนอกจากจะแนะนำด้วยคำพูด แนะนำด้วยการทำให้ดูแล้วท่านยังแนะนำด้วยการแสดงความสุขให้เห็นจนผู้อื่นพากันปฏิบัติตาม เช่น ท่านแนะนำว่า ทุกคนสามารถเข้าถึงนิพพานในชาตินี้ซึ่งนิพพานในความหมายของท่าน คือ สภาวะของจิตที่ปราศจากอาการเร่าร้อน เมื่อใดก็ตามที่เราไม่เห็นแก่ตัว เราจะสงบเย็นสบาย หรือได้นิพพานนั่นเอง หรือนรก ทุกคนที่มีชีวิตอยู่สามารถประสบได้ หมายถึง สภาวะของจิตที่เร่าร้อน โดยอยากคืนให้พ้นจากสภาวะนั้นให้เร็วที่สุด ท่านเน้นย้ำเสมอว่า ที่นี้และเดี๋ยวนี้ แม้แต่ในการสอนเรื่องตัวกูของกู ซึ่งเป็นเรื่องที่ท่านเน้นมาก ท่านกล่าวว่า พอคloedก็เข้าคอกของอวิชชา และชีวิตเป็นสิ่งทีพัฒนาได้ และต้องพัฒนา (ยฺหฺธนา เพียรเวช. 2548 : 16 - 22) สอดคล้องกับที่รณฺจวน อินทรกำแหง (อ้างถึงในโพโรจนี อยู่มณเฑียร. 2536 : 47 - 50) ได้กล่าวถึงคำสอนสำหรับแนวทางการดำเนินชีวิตของพุทธทาสภิกขุทีเกิดจากการรู้จริง ปฏิบัติจริงและได้ผลจริง คือ อาการทีมีความสุขของท่านอันเป็นผลมาจากการปฏิบัติธรรมซึ่งปรากฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไปว่า คำสอนของท่านนั้นชัด ตัดตรง พุ่งแรง เข้าสู่เป้าหมาย พุ่งเข้าตรงหัวใจของพระพุทธศาสนา ย้ำเรื่องของความทุกข์และการดับทุกข์ ตัดกระแสของความคิดทีท้วงท้วง ฟุ้งซ่าน ยึดติด ลังเล สงสัย และไม่แนใจออกไปหมดสิ้น คำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุมีพลังและให้กำลังใจ เปรียบประหนึ่งแสงสว่างทีสาดส่องเข้ามายงทีมืด เสมือนหนึ่งการเปิดโลกทีเคยแคบ ๆ เฉพาะตัวให้กว้างไกล เปิดใจทีแคบด้วยความเห็นแก่ตัวอย่างเหนียวแน่น ให้เบาบาง ทำให้ใจกว้างและเผื่อแผ่ซ้น การสอนและการอบรมของท่านพุทธทาสภิกขุเป็นไปตามธรรมชาติ ให้ความเป็นอิสระในการปฏิบัติและนำผลลัพธ์คือความสุขใจมาให้แก่ทุกคน

ในประเด็นนี้ สัมพันธ์ ก้องสมุทร (2543 : 398) ได้กล่าวสวดตีพุทธทาสภิกขุว่า ท่านเจ้าคุณอาจารย์พุทธทาสนั้นเปรียบเสมือนผู้ปลูกป่าไม้โมกให้เจริญงอกงามซ้นในใจของชาวพุทธ เป็นร่มเงาแห่งความสงบร่มเย็นแก่มหาชน และผลิดอกออกผลให้ผู้คนได้เก็บเกี่ยวพืชผลแห่งพุทธธรรมนั้น เพื่อนำพาชีวิตนี้อยากจากทุกข์

กล่าวได้ว่า พุทธศาสนิกชนเป็นพระสงฆ์ประพฤติปฏิบัติตามธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด กล่าวคือ บวชจริง เรียนจริงและปฏิบัติจริง เผยแพร่ธรรมะเพื่อแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตด้วยการสอนให้ดู อยู่ให้เห็น และเย็นให้สัมผัสเพื่อให้ทุกคนสามารถเข้าใจเข้าถึงธรรมะแบบที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ คือ ความสงบเย็นอยู่เสมอ

วิธีการเผยแพร่ผลงานด้านการแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนโดยวิธีการต่าง ๆ

พุทธศาสนิกชนได้ใช้วิธีการต่าง ๆ ในการเผยแพร่ผลงานด้านการแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของท่านเพื่อนำแก่นธรรมให้เข้าถึงจิตใจของประชาชน ดังนี้

1. วิธีการเทศน์ / ปาฐกถาธรรม (บรรยายธรรม)

วิธีการในการเผยแพร่การแนะแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ปรากฏในคำสอนของพุทธศาสนิกชนนั้น สมัยที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ ท่านจะใช้การเทศน์ / ปาฐกถาธรรม (บรรยายธรรม) มาก กล่าวคือ พุทธศาสนิกชนเป็นพระภิกษุรูปแรกที่ใช้การปาฐกถาธรรม เป็นวิธีสื่อสารธรรมะแทนพระธรรมเทศนาแบบเก่าเพราะท่านเห็นว่า จะทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ง่ายกว่า ท่านจะปาฐกถาธรรมให้กับคนทุกชนชั้น ทุกอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้าน นิสิตนักศึกษา พระ ตลอดจนนักการเมือง นักปกครองที่สนใจมาศึกษาปฏิบัติที่วัดและสถานที่อื่นๆ ที่นิมนต์ท่านไปและในวาระที่สำคัญต่าง ๆ ไม่จะเป็นวันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันวิสาขบูชา และวันล้ออายุหรือเล็อายุของท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา จะจัดเป็นกิจกรรมเทศน์กัณฑ์พิเศษ อีกทั้งท่านยังได้ปาฐกถาธรรมเพื่อแนะแนวทางการดำเนินชีวิตออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทยอยู่เป็นประจำ

2. วิธีการใช้ศิลปะเป็นสื่อ

วิธีการใช้ศิลปะเป็นสื่อ ประกอบด้วย (1) โรงมหรสพทางวิญญูณ พุทธศาสนิกชนสร้างโรงมหรสพทางวิญญูณขึ้นมาเพื่อเป็นเครื่องล่อหรืออุปกรณ์ เป็นสื่อที่จะทำให้ผู้ศึกษาค้นคว้าเข้าใจเนื้อหาธรรมะได้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งเป็นสถานที่แนะแนวส่งเสริมให้คนเป็นคนดี มีศีลธรรมอยู่ในใจ โดยใช้ปริศนาธรรม และอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้เป็นสื่อช่วยให้คนเข้าใจ

ความหมายของธรรมะได้ดียิ่งขึ้น ภายในโรงมหรสพทางวิญญาณจะมีภาพปริศนาธรรมอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งภาพเหล่านี้เป็นภาพวาดขนาดใหญ่ที่มีคำบรรยายหรือคำอธิบายภาพประกอบทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ทุกภาพสื่อธรรมะได้อย่างลึกซึ้ง ดังที่พุทธทาสภิกขุ (2536 : คำอนุโมทนา) ได้กล่าวว่า “การสอนธรรมทางภาพนี้ได้รับความสนุกสนานทั้งไปในตัว ทำให้การเรียนธรรม เป็นสิ่งไม่น่าเบื่อ และถ้าทำถูกวิธีแล้ว ย่อมเสียเวลาน้อย แต่กลับเข้าใจได้ลึกซึ้งกว่าการอ่านหนังสือล้วน ๆ หรือฟังการบรรยายด้วยปากเปล่า การศึกษาธรรมจากภาพนั้น ในขั้นแรกที่สุด จะต้องดูให้ออกเสียก่อนว่า เป็นภาพอะไร หรือมุ่งหมายจะเขียนภาพอะไร ในขั้นที่สองจะต้องพินิจพิจารณาจนเข้าใจความหมายของภาพนั้น ๆ ว่ามุ่งจะแสดงความอะไรโดยแท้จริงที่สุด และในขั้นที่สาม คือ การน้อมเอาภาวะแห่งความหมายนั้น เข้ามาสู่จิตหรือภาวะของตัวเราเองที่กำลังเป็นอยู่จริง ซึ่งอาจจะถึงกับสะอึ้งเพราะภาพนั้นได้ค่าเรา สอนเรา ล้อเรา ถึงขนาดที่เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในสันดานของเราซึ่งหมายความว่า สิ่งที่คุณนั้นได้ช่วยชำระล้างกิเลสของเราได้ไม่น้อยทีเดียว” (2) โรงปั้นภาพ เป็นสถานที่ที่พุทธทาสภิกขุใช้สอนในทางปฏิบัติ คือ เป็นที่ทิ้งความขี้ ความไม่ดีทั้งหลาย นำแต่ความดีงามกลับไป เช่น ทิ้งบูหรี ทิ้งความเกียจคร้านที่มีอยู่ในเด็กและผู้ใหญ่ โดยนำอุปกรณ์มาเป็นเครื่องล่อให้ปฏิบัติตาม เช่น เด็กมีตุ๊กตาปูนปลาสเตอร์ และลูกโป่งให้เพื่อชักชวนให้เด็กเข้าวัด ให้รางวัลผู้เรียนดีกว่าเดิม มีผู้ใหญ่นำอุปกรณ์ที่ตนเองเคยมีมามอบไว้กับสถานที่แห่งนี้ เช่น บูหรี ไฟแช็ก เป็นต้น เป็นสื่อให้ผู้คิดสิ่งเหล่านั้นเลิกเสีย เป็นการฝึกธรรมขั้นต้นในจิตใจ คือ การไม่ยึดมั่นถือมั่นและเอาชนะใจตนเองได้ ถือว่าเป็นการแนะนำให้มนุษย์เรียนรู้ควบคู่ไปกับการฝึกปฏิบัติ ทำให้ได้รับประสบการณ์ตรงมีชีวิตที่พัฒนาดีขึ้นโดยไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดได้อีกด้วย (3) สนามหญาโวโลกิตศวร มีรูปปั้นครึ่งองค์ของพระโพธิสัตว์อวโลกิตศวร ใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงถึงคุณธรรม 4 ประการที่เต็มเปี่ยมอยู่บนใบหน้า คือ สุทธิ ปัญญาให้เมตตา และขันติ เป็นการแนะนำที่กระตุนเตือนให้คนได้นำไปประพฤติปฏิบัติตามเพื่อเกิดความบริสุทธิ์ทางจิตใจ มีความยอดเยี่ยมทางปัญญา มีเมตตา และมีความอดทน (4) สระมะพร้าวานาภิเษก เป็นสัญลักษณ์ของนิพพานโดยมีมะพร้าวยืนต้นอยู่ที่เกาะกลางสระน้ำ เป็นสื่อแนะนำเชิญชวนให้คนทั่วไปเห็นว่า นิพพาน (คือการดับทุกข์ได้ในที่สุด) เป็นเรื่องไม่ไกลที่ชีวิตจะไปถึงได้ในชาตินี้และในชาติหน้า และ (5) ธรรมวารีนาวา เป็นรูปเรือสำเภา 2 หลังติดกันซึ่งใช้เป็นปริศนาธรรม

หมายถึงเรื่องที่ชนสัตว์ข้ามวิญญูสงสารให้พ้นจากทุกข์ เป็นสื่อแนะนำที่ใช้จุดใจคนที่ต้องการจะพ้นจากทุกข์ในวิญญูสงสาร

นอกจากนี้ เมื่อสวนโมกข์จะสอนธรรม พุทธทาสภิกขุก็ใช้ธรรมชาติต่าง ๆ ในสวนโมกข์เป็นอุปมาธรรม ยกขึ้นมาประกอบให้ชาวพุทธหัดสังเกต หัดพิจารณาสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเป็นประการแรกจนเกิดความคุ้นเคยกับธรรมชาติ ซึ่งในช่วงแรกนั้นสวนโมกข์มีแต่ต้นไม้และก้อนหินล้วน ๆ ท่านก็สอนให้รู้ว่า ต้นไม้มีวิญญูญาณ หินมีวิญญูญาณ ต้นหญ้ามีวิญญูญาณ ทุกสัดส่วนในธรรมชาติมีกฎเกณฑ์แห่งการมีชีวิตดิ้นรนเพื่อการหนีทุกข์ เช่นเดียวกับมนุษย์นี้เอง (วรทัศน์ วัชรวิสี. 2532 : 54) เรียกว่าเป็นการแนะนำให้คนที่เข้ามาในสวนโมกข์ได้เข้าใจเรื่องของชีวิตมากขึ้น

จะเห็นได้ว่า พุทธทาสภิกขุใช้ทุกอย่างที่มีอยู่ในสวนโมกข์ไม่ว่าจะเป็นป่าต้นไม้ที่ร่มรื่น ลานทราย ก้อนหิน สัตว์เล็กสัตว์น้อย เพื่อเป็นอุปกรณ์ในการสอนธรรม เพื่อแนะนำแนวทางการดำเนินชีวิตให้แก่บุคคลทั่วไป ทำให้คนที่เข้ามาสัมผัสเกิดความสนใจและความสงบขึ้นในจิตใจของตนและมีความสุข เป็นเหตุให้เห็นความสำคัญของการมีธรรมะอยู่ในจิตใจเป็นสำคัญ

3. วิธีการใช้สิ่งตีพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นเครื่องมือ

พุทธทาสภิกขุจะใช้วิธีการเผยแพร่ผลงานการแนะนำแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ปรากฏอยู่ในคำสอนของท่านผ่านทางสื่อตีพิมพ์และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (ม้วนเทปคลาสเส็ท) ซึ่งผลงานด้านหนังสือที่พิมพ์เผยแพร่ในส่วนใหญ่ได้มาจากการบรรยาย หรือเทศนาธรรมในสถานที่ต่าง ๆ ที่บันทึกเสียงไว้แล้วนำมารวบรวมเรียบเรียงใหม่แล้วจัดพิมพ์เป็นภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ (บางเล่ม) รวมทั้งงานแปล งานเขียนร้อยแก้วและร้อยกรองของท่านซึ่งใช้นามปากกาว่า สิริवास ในหมวดธรรมที่อยู่ในรูปของบทร้อยกรองตั้งแต่ชั้นโลกียธรรมถึงโลกุตระธรรมนั้น พุทธทาสภิกขุสามารถแต่งร้อยกรองได้มากมายหลายประเภท มีทั้งโคลง กลอน ซึ่งมีความลึกซึ้งเต็มไปด้วยเนื้อหาสาระทางพุทธศาสนาและปรัชญาเถรวาท ให้ข้อคิดทางธรรมะได้อย่างยอดเยี่ยม งานเขียนของท่านเป็นร้อยกรองบ้าง เขียนเป็นกลอนบ้างนั้น เมื่อบุคคลอ่านแล้วก็จะเกิดความเพลิดเพลินและได้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตที่ดีในเรื่องต่าง ๆ ทำให้บางคนเปลี่ยนอุปนิสัยและเปลี่ยนบุคลิกภาพ โดยเฉพาะทำให้จิตใจเยือกเย็นซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของท่านดังที่ปรากฏในคำกลอนที่ว่า

คำประพันธ์ พระธรรม ไม่จำเพาะ	ว่าจะต้อง ไพร่เพราะ เพราะอักษร
หรือสัมผัส ซ้อยชด แห่งบทกลอน	ที่อรชร เริงกวี ตามนิยม
ขอแต่เพียง ให้อรรด แห่งธรรมะ	ได้แจ่มจะ ถนัดเห็น เป็นปฐม
แล้วได้รส แห่งพระธรรม คำอารมณ์	ที่อาจบ่ม เบิกใจ ให้เจริญ
ให้เห็นสย เปลี่ยนใหม่ จากก่อนเก่า	ไม่ซึมเศร้า สุขสง่า นำสรรเสริญ
เป็นจิตกล้า สามารถ ไม่ขาดเกิน	ขอชวนเชิญ ชมธรรมรส บทกวี

(พุทธทาสภิกขุ. 2529 : 33)

บทประพันธ์คำกลอนของท่านที่ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง เช่น การทำงาน คือการปฏิบัติธรรม เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง เป็นมนุษย์หรือเป็นคน และมองโลกในแง่ดี เป็นต้น ส่วนคำกลอนที่เป็นหลักเป็นประธานของพระธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนาของท่านใน หัวข้อสั้น ๆ เช่น ไม้อิงกันสามขา (พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์) ศาสตราสามอัน (ศีล สมาธิ ปัญญา) โจรฉกรรจ์สามก๊ก (หมวดโลกะ โทสะ โมหะ) ตัวแมลงห้าตัว (นิเวรณ ทั้ง 5) และมารนำกลั้วห้าตน (กิเลสมาร ชันธมาร มัจจุมาร อภิสังขารมาร เทวปุตตมาร) หรือแม้แต่คำย่อที่คิดขึ้นใหม่ เช่น 3 ส. สะอาด สว่าง สงบ 3 ก. กิน กาม เกียรติ และ 13 พ. ศีลธรรมแปด การศึกษาเพื่อ ประชาธิปไตยเพื่อ ยุวชนพุ่ม การปกครองเพื่อน การเมืองฟูบ สังคมเพื่อ เศรษฐกิจฟ้าม ศาสนาพัน วัฒนธรรมเพ็ญ ประเทศชาติพอน รัฐธรรมนูญพาง และความเป็นไทยเพ็ญ เป็นต้น เหล่านี้ทำให้บุคคลทั่วไปสามารถเข้าใจและจดจำไป ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ง่าย

นอกจากนี้ยังได้มีการออกหนังสือพิมพ์ “พุทธศาสนา” รายไตรมาสมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 เพื่อเป็นสื่อในการเผยแพร่ธรรมเพื่อแนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และในปัจจุบันได้มีการออกวารสารธรรมมาตาเพิ่มเติม

ส่วนสื่ออิเล็กทรอนิกส์จะอยู่ในรูปแบบของเทปคลาสเซ็ทธรรมะ แผ่นซีดีธรรมะ แผ่นดีวีดีธรรมะ นอกจากนี้ ภายหลังจากการที่ท่านมรณภาพไปแล้ว ผลงานด้านคำสอน เพื่อแนะแนวทางการดำเนินชีวิต รวมทั้งประวัติของท่านได้รับการเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ต ตามเว็บไซต์ต่าง ๆ เช่น www.Suanmook.org, www.Manchusree.org, www.Buddhadasa.com เป็นต้น ซึ่งผลงานของท่านที่ปรากฏตามสื่อต่าง ๆ ทำให้ผู้ที่สนใจศึกษาได้รับประโยชน์ในเรื่องการนำหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องซึ่งท่านแนะแนวทางไว้ไปใช้ได้ตามสมควรแก่วัย และอาชีพของแต่ละคน

จะเห็นได้ว่าในการแนะแนวทางการดำเนินชีวิตให้กับบุคคลทั้งหลายนั้น พุทธศาสนิกชนได้ใช้ความพยายามในการหาวิธีต่าง ๆ นานา หลายชนิดหลายแบบ เพื่อใช้ในการแนะแนวให้แก่บุคคลในสังคมให้มีชีวิตที่ดีและมีความสุข ท่านจะพยายามทำให้คนเข้าใจธรรม นำธรรมที่ท่านได้ศึกษาค้นคว้าจนเข้าใจไปช่วยแก้ปัญหาชีวิต คือ ความทุกข์ที่มีอยู่ภายในจิตใจ หนังสือที่ท่านเขียนโดยการรวบรวมและเรียบเรียงจากพระไตรปิฎก หรือแปลออกมาเป็นรูปเล่ม รวมทั้งข้อคิดและข้อเขียนที่ท่านพูดแล้วจัดพิมพ์เผยแพร่ นั้นเป็นวิธีการหนึ่งที่ท่านใช้แนะแนวเพื่อมุ่งแก้ปัญหาให้กับคนที่มีปัญหา คนที่ได้ยินได้ฟังและได้ศึกษาแล้วเกิดสติปัญญาและนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตของตนได้ ส่วนภาพในโรงมหรสพทางวิทยุณาน ท่านใช้เป็นอุบายวิธีหรืออุปกรณ์อย่างหนึ่งสำหรับการแนะแนวทางการดำเนินชีวิต เป็นเครื่องจูงใจคนให้สนใจธรรมมะ ท่านคิดว่า จะพูดแต่เนื้อหาธรรมะอย่างเดียวย่อมไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร จึงต้องมีภาพแสดงด้วยเพื่อเป็นเครื่องเร้าความรู้สึกให้เกิดความสนใจ ใครศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับธรรมมะ และท่านยังฝากให้ภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกาได้ช่วยกันสืบสานต่อ โดยให้ทุกคนช่วยกันค้นหาวิธีการ หลักการ คำพูด และวิธีสั่งสอนสำหรับแนะแนวทางการดำเนินชีวิตต่าง ๆ เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ในการที่จะให้ธรรมะและศาสนามีอยู่คู่กันพร้อมกับสันติภาพและสันติสุขตลอดไป

บทส่งท้าย

พุทธศาสนิกชนเป็นพระสงฆ์ไทยที่ได้รับการยอมรับยกย่องว่า เป็นสัญลักษณ์และตัวแทนทางปัญญาให้แก่บุคคลที่มีปัญหาในสังคมอันมีดบอดสับสนวุ่นวาย เต็มไปด้วยการแข่งขันแย่งชิง บุชชาติวัตถุนิยม ท่านเป็นกัลยาณมิตรที่ช่วยจุดประกายที่แบ่งความคิดและการเข้าใจพุทธธรรมสมัยใหม่ตั้งองค์การเพื่อการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้กล่าวยกย่องท่านเนื่องในวาระครบรอบ 100 ปีชาตกาลไว้ว่า “...ความคิดที่ท่านได้แสดงไว้ มิเพียงแต่จะสามารถชี้ทางให้ประเทศไทยได้เท่านั้น หากยังรวมถึงสังคมทั้งปวงที่กำลังพยายามสร้างสรรค์ระเบียบทางสังคม การเมืองและเศรษฐกิจอันเที่ยงธรรมและเป็นธรรมอีกด้วย” ท่านได้สร้างคุณูปการอย่างใหญ่หลวงต่อสังคมไทยและโลก คำสอนของท่านทำให้เชื่อมโยงเรื่องต่าง ๆ ทั้งทางโลกและทางธรรม ทั้งศาสนาและวิทยาศาสตร์ เรียกว่าทำให้หมดข้อสงสัย นับเป็นมหาบุรุษเอกของโลก

(ประเวศ วะสี. 2530 : 7) การแนะแนวทางเรื่องการดำเนินชีวิตที่ปรากฏในคำสอนของท่านรวมทั้งวิธีการที่ท่านใช้ล้วนได้รับการยอมรับว่า สามารถใช้แก้ไขปัญหาได้จริง เห็นผลอย่างเป็นรูปธรรม เหมาะสำหรับบุคคลทั่วไปทุกเพศทุกวัยและใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องหน้าที่ เรื่องการศึกษา เรื่องเศรษฐกิจ เรื่องการเมือง และเรื่องศาสนา ถ้าบุคคลทั้งหลายได้ใช้สติปัญญาคิดพิจารณาใคร่ครวญถึงสิ่งที่ท่านสอนและแนะแนวทางไว้แล้วประพฤติปฏิบัติตามก็จะเกิดความสุขทั้งแก่ตนเอง สังคมและประเทศชาติต่อไป ท่านชี้แนะและย้ำอยู่เสมอว่า โลกที่ขาดศีลธรรมจะเป็นโลกที่ต้องวินาศ ถ้าโลกมีศีลธรรมแล้ว ความรักและความเมตตาจะครองโลก ทำให้ปัญหาเรื่องการศึกษา เศรษฐกิจ การเมือง และศาสนา เป็นต้นหมดไป เพราะปัญหาทุกอย่างต้องแก้ด้วยความมีศีลธรรม

เอกสารอ้างอิง

- โครงการศึกษาแนวคิด ชีวิตและผลงานพุทธทาสภิกขุ. (2541). **ปณิธานเพื่อสืบสานปณิธานพุทธทาส เล่ม 1 เหตุให้เกิดวิกฤตการณ์**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- จิราพร คงเหล่. (2541). **ศึกษาบทบาทของสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี**. ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ประเวศ วะสี. (2530). **พุทธเกษตรกับศานติสุขของสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน. ————. (2553, สิงหาคม - ตุลาคม). **โลกาภิวัตน์ - ธรรมาภิวัตน์. พุทธศาสนา**. 38 (3) : 35
- พุทธทาสภิกขุ. (2514). **วิธีเลื่อนขั้นเอง**. กรุงเทพฯ : ศึกษาภัณฑ์พานิช. ————. (2521). **การศึกษาคืออะไร**. กรุงเทพฯ : ธรรมบูชา. ————. (2525). **บรมธรรม (ฉบับย่อ)**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ. ————. (2529). **ธรรมโฆษณษุติ ฟ้าสาธระหว่าง 50 ปีที่มีสวนโมกข์ (ตอน1)**. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ. ————. (2529). **หัวข้อในคำกลอนและบทประพันธ์ของสิริवास. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ**. ————. (2530). **ธรรมโฆษณษุติ สันติภาพของโลก**. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ. ————. (2531). **พระพุทธศาสนาชั้นปฤชน**. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์. ————. (2537). **ฟ้าสาธประชาธิปไตย**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.

- . (2537). **ธรรมโฆษณ์ชุด เยาวชนกับศีลธรรม**. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
- . (2537). **เดือนใจวัยรุ่น - วัยอันตราย**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเผยแพร่ชีวิตประเสริฐ.
- . (2540, มกราคม -กรกฎาคม). เรื่องเกี่ยวกับการบวช. **พุทธศาสนา**. 64 (1 – 2) : 27 - 29
- . (2541). **บวช 3 เดือน**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- . (2542). **หลักพุทธศาสนาที่บอกว่าอะไรเป็นอะไร**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- . (2543). **ธรรมโฆษณ์ ชุด ค่ายธรรมบุตร**. ไซยา : ธรรมทานมูลนิธิ.
- . (2543). **การศึกษาสมบุรณ์แบบ**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- . (2544). **ตุลาการภิธรรม เล่ม 3**. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
- . (2544, กุมภาพันธ์ - เมษายน). การเมืองเรื่องของมนุษย์. **พุทธศาสนา**. 69 (1) : 51
- . (2547). **ธรรมโฆษณ์ชุด ธรรมะสำหรับนักการเมือง**. สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
- . (2548). **เทคนิคการมีธรรมะ เล่ม 1 ศีลธรรมกลับมา**. (พิมพ์ครั้งที่ 2). สุราษฎร์ธานี : ธรรมทานมูลนิธิ.
- . (2549). **ชีวิตคืออะไร**. กรุงเทพฯ : ซี แอนด์ เอ็น บัค.
- . (2549). **ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ**. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- . (2549). **วิธีชนะความตาย**. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา.
- . (2549). **การพระศาสนา**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- . (2551, พฤษภาคม - สิงหาคม). การบวช. **ธรรมมาตา**. 2 (1) : 33.
- . (2551, พฤษภาคม - สิงหาคม). การบำรุงพระศาสนา. **ธรรมมาตา**. 2 (1) : 16 - 22.
- . (2552 - 2553, พฤศจิกายน ธันวาคม มกราคม). ของขวัญวันเด็ก. **พุทธศาสนา**. 77 (4) : 97 - 102 .
- ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร. (2536). **แต่...ท่านพุทธทาส พระอริยเจ้าแห่งสวนโมกขพลาราม**. กรุงเทพฯ : สร้อยทอง.
- ยุทธนา เพียรเวช. (2548). **พุทธทาสสอนอะไร ? ทำไม? อย่างไร ?**. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- วรทัศน์ วิชรวสี. (2532). **พุทธศาสนิกผู้วางรากฐานวัฒนธรรมชาวพุทธ**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เสียงเชียงใหม่.

- ศิรินทิพย์ วิโรทัย. (2539). ประวัติและงานของพุทธทาสภิกขุ. วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สัมพันธ์ ก้องสมุทร. (2543). พุทธทาสภิกขุกับสื่อมวลชน. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.
- สุวรรณมา เหลืองชลธาร. (2543, พฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม). ท่านอาจารย์ในความรู้
รู้สึกของข้าพเจ้า. พุทธศาสนา. 68 (2) : 72 - 73.
- . (2515). ศึกษาตัวชีวิตคือการเลื่อนชั้นเอง. กรุงเทพฯ : ศึกษากันต์พานิช.